

ԱՐԶԱԳԱՆԷՔ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

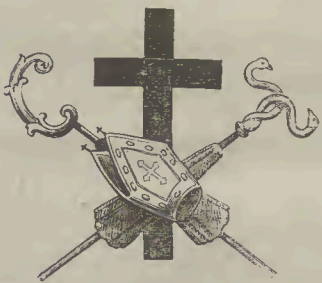
ՏԱՅՆԵՐՈՐԻ ՏԵՐԻ

№ 6

ՈՒՐԵՍԹ 19 ԱՊՐԵԼԻ 1891

Ներկայ 1891 թ. Մարտից մինչև 1892 Յունվարի 1-ը բաժանորդագրին է ՈՒԹԸ ռուբլի կամ 30 ֆրանկ: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը՝ Թիֆլիզ Վէլիամինովսկի փողոց, քաղաքային Խորհրդատան հանդէպ: Ուրիշ տեղերից պէտք է դիմել՝ Тифлис, Редакция Армянскаго Иллюстрированного журнала „АРДЗАГАНЪ“. Արտասահմանից՝ Tiflis, Rédaction du journal arménien illustré Առանձին համարի գինը 30 Կ. „A R D Z A G A N G“ Յայտարարութեան բառին 4 Կ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ:—Հանգիստ Վեհափառ Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց: ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:—Ն. Կ. Բ. Մեծ Իշխան Նիկողայ Նիկողայե-
վիչ աւագը: Ն. Կ. Բ. Մեծ Իշխանուհի Օլգա Ֆէօդորովնա: Հոգաբարձական պատգամաւորներ: Հոգեհանգիստ Նորին Օծութեան: Պատգամաւորներ
և ներկայացուցիչներ Վեհափառի թաղմանը ներկայ լինելու համար: Չարչարանքի շաբաթը Փարիզում: Նոր ստացած դրքեր: Առետրական դպրոցներ:
Լօրդ Գրէնվիլ: Կոմս Մոլտկէ: „Նօնցայի բերդը“ „Յվարի“ (ցող): Պրօֆ. Ն. Մառ: Տեղեկութիւն Կ. Պօլսից: Նամակներ խմբագրութեան: Թղթակցութիւն
ձուլավերից: Լուրեր Կ. Պօլսից: ՏԱՃԿԱԿԱՆ-ՀԱՅՏԱՍՏԱՆ:—Տիգրանակերտի հայ վարժարանք: Տրապիզոնի ազգային շէկեղեցին: Վարազայ վանք: ՊԱՐՍ-
ԿԱՍՏԱՆ:—Բարեգործական ընկ.: „Բաֆֆիի քըպ“: ՄԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ:—„Բէլաթիչէ“, „Կոլումբ“, „Ռոբինզօն“: ՓԷԼԻԷՏՈՆ:—Նամակներ լամբա-
րեկամին: ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ: ԶԱՆԱԶԱՆ:—Ծովային զարհուրելի մի արկած: Անգլիայի ազգաբնակչութիւնը: ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ՀԱՆԳԻՍՏ

ՎԵՀԱՓԱՐ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՅ ԵՒ ԾԱՅՐԱ-
ԴՈՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԿԻ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՄԱՅՐ ԱՌՈՌՈՅ ՍՈՒՐԻ
ԷՋՄԻՇՆԻ

Տ. Տ. ՄԱԿԱՐԱՅ Ա.

Ամսոյս 16-ին, երեկոյեան ժամի 4-ին, Թիֆլիզի
բոլոր Հայոց եկեղեցիներէ զանգակները զուգեցին մեզ այն
բօթաբեր լուրը՝ թէ ազգիս ծերունազարդ Վեհապետը
հանգեաւ ի Տէր...:

«Նորին Օծութիւն Ամենայն Հայոց Վեհափառ Կա-
թողիկոս Մակարը կնքեց իւր մահկանացուն»։ Եւ այս
գոյշը վրդովում է այժմ իւրաքանչիւր Հայ մարդու սիր-
տըն ու հոգին, թէ Կովկասի ու Ռուսաստանի, թէ Տաճ-
կաստանի և Պարսկաստանի, թէ Եւրոպայի և Ամերիկայի,
թէ Մոլդաւիայի ու Հնդկաստանի թէ ի սփիւռս աշխարհի

տարածուած բոլոր Հայերը ողբում են Լուսաւորչայ թա-
փուր մնացած Հայրապետական դահը:

Յաւիտենական հանգստեան ղիրին անցաւ ողբացեալ
ազգիս Քահանայապետը:

Սգոյ քողով ծածկուեցաւ Հայրապետական դահն ու,
զաւազանը: Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցին կորցրեց իւր
արթուն Հովիւը և մնաց անսփոփ ու անմխիթար:

Սրբազան լեառն՝ Արարատ-Մասիսը փոխանակ դար-
նանային կանաչ սէզով ծածկուելու, անսպասելի կերպով
սգոյ քողով ծածկուեցաւ:

Սգան, հայ ժողովուրդ, Հայրապետի կորուստը. մէկ
շիրիմ էլ աւելացաւ սուրբ Լուսաւորչայ փոխանորդների
հանգստարանում: Սուրբ Էջմիածին, ողբն գարձեալ Քեզ
վերաշինելու ցանկութեամբ տողորուած ծերունի Գահա-
կալի մահը:

Եւ դու հայ ազգ՝ ապաւինելով Տիրոջ փրկարար աշ-
ցելութեանը իւր ողբացած հօտին, վեր առաքիր ջերմա-
ջերմ ազօթ քնիւրդ:

Հանգիստ քեզ, բազմաշխատ Հովուապետ՝ ի գոյն
Աբրահամու և Լուսաւորչայ հանդչելով, միջնորդիր որբա-
ցած ժողովրդի դառն լոտէները թեթեւացնելու և
նոցա օրհնութեամբ՝ թափուր մնացած դահիւզ համար
արժանաւոր Գահակալ ընտրելու՝ ի փառս Հայաստանեայց
Ս. Եկեղեցւոյ և ողբացեալ ազգիւդ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կարճեալ մի ցաւալի մաՀ: Գեռ նոր Նորին Կայսերական Բարձրութեան երկրիւ լարերարուՀի Օլգա Ֆեօդօրովնայի մաՀ-ւան բօթը սգոյ մէջ զրեց Համայն Ռուսիային, և աՀա Կայսերական տան մի բարձրագոյն անձն ևս Հանգեալ ի Տէր: Ամուսն 13-ին վախճանուեց Նորին Կայսերական Բարձրութիւն ՆԻԿՈԼԱՅ ՆԻԿՈԼԱՅԵՎԻՉ (աւագը), Աղեքսանդր II-ի եղբայրը և նրա փառաւոր թագաւորութեան գործիչներից մէկը: Ի Տէր Հանգուցեալ Մեծ Իշխանը աջնայի մեծամեծ պաշտօններ է վարել իւր կեանքի ընթացքում, որ նրա անունը երկար ժամանակ անմոռանալի կը մնայ թէ իւր Հպատակների մէջ և թէ բոլոր բարձրագոյն շէրջաններում:

Նորին Բարձրութիւն Նիկոլայ Նիկոլայիւն աւագը Նիկոլայոս I-ի 3-դ որդին էր: Նա ծնուել է 1831 թ. յուլիսի 27-ին, ուրեմն մեռաւ 60 տարեկան Հասակում: Յունվարի 25-ին 1856 թ. Նա ամուսնացաւ Մեծ ԻշխանուՀի-Աղեքսանդրա Պետրովնայի Հետ, որ յայտնի բարեգործ-իշխան Պետր Գեօրգիեւիչ Օլգինբուրգսկու գուտուն է: Այդ ամուսնութիւնից 1856 թ. Նոյեմբերի 6-ին ծնուեց Նիկոլայ Նիկոլայիւնի կրտսերը և 1864 թ. յունուարի 10-ին Պետր Նիկոլայիւնիցը, որ և 1889 թ. ամուսնացաւ Չերնօգորիայի Նիկոլայ իշխանի գտուն՝ իշխանուՀի Միլիցայի Հետ:

Հանգուցեալ Մեծ Իշխանը բացի մեծամեծ պաշտօնների վարելուց, ստացել է նաև՝ առաջնակարգ շքանշաններ և կոչումներ: Նա գեներալ-ֆելդմարշալ, գեներալ-ինպետոր էր, ունէր ու. Գեորգի առաջին աստիճանի շքանշան, Պետական Խորհրդի անդամ էր, նախագահ էր զօրքեր կազմելու և բարեկարգելու Գլխաւոր Յանձնաժողովի, Նախագահ էր և անդամ բաղմաթիւ Հաստատութիւնների և բարձրագոյն Հավանաւորող էր Հասարակական շատ Հիմնարկութիւնների:

Նորին Բարձրութիւնը երկու անգամ արցելել է Կովկասը, առաջին անգամ 1858 թուին, իւր օգոստոսփառ եղբոր՝ Միխայէլ Նիկոլայիւնի Հետ, որ այն ժամանակ զեռ երկրիս փոխարքան չէր, իսկ երկրորդ անգամ 1869 թուին:

Հեռագիրը ամուսն 14-ին Հաղորդեց որ Բարձրագոյն Հրովարտակով յայտարարուելով Մեծ Իշխանի վաղահաս մահը, Հրամայուած է զվարդիայի և Հետեակի զօրքերի բոլոր մասերում սուգ պահել:

Ամուսն 16-ին քաղաքիւ Վանքի Մայր եկեղեցում բաղմաթիւ ժողովրդի ներկայութեամբ Հանդիսաւոր ՀոգեՀանգիստ կատարուեց ի Տէր Հանգուցեալ Մեծ Իշխան Նիկոլայ Նիկոլայիւնի աւագը Հոգու Համար, որպէս և Սիօնի աւագ եկեղեցում ուր, բացի իսկու ժողովրդից, ներկայ էին պետութեան վարչութեան բարձրաստիճան անձինք, օտար պետութիւնների և քաղաքիւ զանազան Հաստատութեանց ներկայացուցիչներ և այլն:

Հէնց այն օրից, երբ Նորին Կայսերական Բարձրութեան ի Տէր Հանգուցեալ Մեծ ԻշխանուՀի ՕԼԳԱ ՖԵՅԴՈՐՈՎՆԱՅԻ մահուան բօթաբեր լուրը տարածուելով ի սուգ Համակեց թէ մեր քաղաքը և թէ ամբողջ Կովկաս երկիրը, զրեթէ ամեն օր բաղմաթիւ ՀոգեՀանգիստներ կատարուեցան և զեռ շարունակում են կատարուել ընդարձակ երկրիս ամեն կողմերում մեծանուն Հանգուցեալի անմահ յիշատակին: Բոլոր պաւանութեանց և կրօններին պատկանող Հասարակութիւններն ու Հիմնարկութիւնները ջերմ ցանկութեամբ մասնակցելով այդ տխուր Հանգեաներին՝ վշտալի բովանդակութեամբ միութարական Հեռագիրներ ուղղեցին առ Նորին Կայսերական Բարձրութիւն Մեծ Իշխան Միխայէլ Նիկոլայիւնի Կովկասեան նախկին փոխարքային, որ իւր վաղամեռ ամուսնու Հետ միասին զրեթէ քսան տարի շարունակ այնքան խնամք են տարել իրանց բարձր Հովանաւորութեան յանձնուած մեր երկրի ժողովրդին: Այդ բաղմաթիւ Հեռագրները և Ն. Կ. Բ. Մեծ Իշխանի տրտմաղկաց բարեհաճ պատասխանները մինչև օրս էլ շարունակվում են տպագրուել լրագրներում:

Անցեալ կիրակի, ամսիս 7-ին, ինչպէս որ արդէն յայտարարուած էր, Թիֆլիզի մեր Հայոց եկեղեցիներում ընտրուեցան պատգամաւորներ Ներսիսեան Հոգեւոր Դպրանոցի նոր Հոգաբարձուներ ընտրելու Համար: Ահաւասիկ ընտրուած պատգամաւորների անուանական ցանկը.

1) Վահէ Մայր-էկէզյան՝ Միքայէլ Սալամբէգեանց, Դրիգոր Արծրունի, Աղեքսանդր Մանթաշեանց: 2) Նարաշէն Էկէզյան՝ Աղեքսանդր Քիշմիշեան, Դէորդ Աքիմեանց, Դրիգոր Փրիգունեանց: 3) Կալիպի Թադէոսյան ու. Ասրաթ-ճանի Էկէզյան՝ Աղասի Տէր-Աստուծատուեանց, Մնացական Առաքելեանց, Դրիգոր Տէր-Յովհաննիսեանց: 4) Աւետիս (Տէր-Յովհաննիս) Էկէզյան՝ Նապօլէօն Ամատունի, բժիշկ Բ. Նուստարեանց, Սենեքերիմ Արծրունի: 5) Սարգիս Նշան Էկէզյան՝ Յակովբ Տէր-Յովհաննիսեանց, Սովրատ Մելիք-Աղամեանց, Դրիգոր Ինիկոլովեանց: 6) Տաթև Լաշի «Բաշէն» Էկէզյան Պողոս Մելիք-Վարդեօղեանց, Նիկողայոս Քալանթարեանց, Սարգիս Սարգսեանց: 7) Կալիպի ու. Ասրաթ-ճանի Էկէզյան. Դրիգորեանց (ճարտարապետ), Խոսիկ Աբրահամեանց, Ստեփաննոս Աղունակեանց: 8) Չարաբէնի ու. Ասրաթ-ճանի Էկէզյան. Յովհաննէս Բաղինեանց, Դանիէլ Տէր-Ջաքարեանց, Դրիգոր Դրիգորեանց: 9) Սարգիս Կարապետան՝ Միքայէլ Բոչարեանց, Սարգիս Ղաւարեանց, Ներսէս Մելիքեանց: 10) Սարգիս Սիմեոնան՝ Ղազար Տէր-Ջաքարեանց, Պողոս Քաթանեանց, Ղազար Ափեանց: 11) Իշխանեանց ու. Գեորգ Էկէզյան՝ Եագոր Յակովբեանց, բժիշկ Վերմիշեանց, Համադասպ Արովեանց: 12) Չարաբէնի ու. Ասրաթ-ճանի Էկէզյան. Թաշիրեանց Յովհաննէս, Ջումշուկ-բէգ Հասան-Ջալալեանց, Արշակ Ղանդախաղեանց: 13) Քարաթի Լաշի ու. Գեորգ Էկէզյան. բժշկապետ Դրիգոր Քոչարեանց, Սահակ Բաբախանեանց: 14) Բէշէն-ճանի՝ Արշակ Տէր-Աբրահամեանց, Արգար Օրբէլի, Մակար Չմշկեան: 15) Մարտիկ ու. Գեորգ Էկէզյան. Կոստանդին Բէհրութեանց, Արգար Յովհաննիսեան, Դաբիէլ Սուրդուկեանց: 16) Սարգիս Գեորգ Կալաշնի Էկէզյան. Լեոն Մանուէլեանց, Դրիգոր Բալինդուրեանց, Յարութիւն Կովկաթեանց: 17) Հրէշապետ ու. Էկէզյան. Խաչատուր Միրաղեանց, Ստեփան Տէր-Սովիտեանց, Յովհաննէս Խաչատրեանց: 18) Ջիւիշեան ու. Կարապետ Էկէզյան. Պողոս Իդմայիլեանց, Ներսէս Աթաբէգեանց, Աղեքսանդր Անանեանց: 19) Լաւրաշի Էկէզյան. Սպանդար Սպանդարեանց, Միքայէլ Երանոսեանց, Աղասի Մելիք-Աղեքսանց: 20) Չարաբէնի ու. Գեորգ Էկէզյան. Արգարեանց, Խոջեանց Նիկողայոս, Նիկողոսեանց Նիկողայոս: 21) Վահէ ու. Ասրաթ-ճանի Էկէզյան. բժիշկ Երեմ Աղամալեանց, Մանուկ Աբեղեանց, Սիմէօն Տէր-Դրիգոր

րեանց: 22) Նա-Դ-Է-Է. Գե-Գ-Է-Է. Ար-տաշէս Մամիկոնեանց, Յովհաննէս Գուր-գէնիկեանց, Արշակ Տէր-Գրիգորեանց: 23) Ս-Բ-Բ Մա-Գ-Է-Է. Բժիշկ Գրիգոր Տէր-Գրիգորեանց (Թիֆլիսեցի), ուսուցիչ Փիլո-սոփեանց և Սուքիասեանց: Սոցանով լրանում է Թիֆլիսի ծխական եկեղեցիներում ընտրած բոլոր պատգամաւորներին թիւը:

Ինչպէս որ արդէն յայտարարուած էր մեր հոգևոր կոնսիստորիայից՝ Սրբազան Առաջնորդը՝ մասնակցութեամբ Թիֆլիսի բոլոր քահանաներին, Աւագ չորեքշաբթի օրը, ամսիս 17-ին, առաջին Հանգիստուհի հոգեհանգիստ կատարեց քաղաքիս Վան-քի մայր եկեղեցում Ի Տէր Հանգուցեալ ամենայն Հայոց Վեհափառ ՄԱԿԱՐ Ա Վաթիկոսին: Եկեղեցին լիքն էր քաղաքիս Հոստարակութեան ամեն դասին պատկանող խումբն բաղմութեամբ, ուր բացի մեր ազ-գային այլ և այլ Հաստատութիւնների ներկայացուցիչներէն՝ ներկայ գտնուեցան կառավարութեան բաղմութիւն բարձրաս-տիճան անձինք, որոնց թուում մենք նկա-տեցինք Վովկասի կառավարչապետի դի-ւանատան կառավարիչ Զաթիլով, անդամ-ներ՝ Պրիբիլ, Եակիմով, Լամիճէ և այլն. ղեկերալ Չաւճաւաճէ, Թիֆլիսի նահան-գապետ իշխան Զերմաշիճէ, նորընտիր քա-ղաքագլուխ իշխան Արդութեան—Երկայ-նաբազուկ և իւր պաշտօնակատար պ. Իզմայիլեան, Վրաստանի Էքզարխի ներկա-յացուցիչը՝ մի քանի հոգևորականներով, Զէիխուլիսիամը իրաններով, Հրէից Ռաբ-բին, և այլն: Ներկայ էր նոյնպէս անգլի-ական «Daily News» լրագրի թղթակից պ. Ֆիլդէաւալդ և ուրիշ յայտնի ան-ձինք: Հոգեհանգստից յետոյ թէ եկեղեցու մէջ և թէ առաջնորդարանում սրբազան Առաջնորդին արտայայտեցին շատերը ի-րանց ցաւակցութիւնը Վեհափառի մա-հուան առթիւ:

Ապրիլի 17-ին վառքի մայր եկեղեցում Հանգուցեալ Մակար Վեհափառ Վաթիկո-սի Համար կատարած հոգեհանգստին ներկայ էին և ներսիսեան գալրոցի հոգա-բարձութիւնը, ուսուցչական խումբն աշա-կերտներով: Հոգեհանգստից յետոյ ուսուց-չական խումբն արտակարգ ժողով կազ-մելով որոշեց, իւր կողմից ևս ուղարկել Սուրբ

Էջմիածին իւր յատուկ պատգամաւորները: Բոլոր ժողովակիւսները ցանկութիւն յայտնե-ցին, որ իրանց պատգամաւորը լինի տեսուչ պ. Յ. Սպէնդիարեանը. բայց սրովհետեւ նա ըն-տանեկան հանգամանքների պատճառով հրաժարուեց՝ ուստի պատգամաւոր ընտ-րուեցան պ. Ա. Մանգինեան, իրիւ տեսչի օգնական, և պ. Գ. Բարխուդարեան, իբրեւ աւագագոյն անդամ ուսուցչական խմբի: Բացի այդ ուսուցչական խումբը որոշեց՝ յա-տուկ մի հոգեհանգիստ կատարել տալ Հան-գուցեալ Վեհափառ Վաթիկոսիին Համար, պաշտօնապէս ներկայանալ Սրբ. Առաջնոր-դին և ի դէմս նորա խորին ցաւակցու-թիւն յայտնել Ազգի, և եկեղեցու կրած դառն կորուստին Համար:

Արտակարգ ժողովից յետոյ ուսուցչա-կան խումբը տեսչի առաջնորդութեամբ ներկայացաւ Սրբ. Մամբրէ եպիսկոպոսին և յայտնեց իւր ցաւակցութիւնը:

Թիֆլիզի Հայ երիտասարդութեան կող-մից գէպի սուրբ Էջմիածին ուղևորուեցան երկու պատգամաւորներ Նորին Օծութեան թաղման հանդիսին ներկայ գտնուելու. պատգամաւորները տանում են մի ար-ծաթեայ պսակ:

Տեղույս Հայ վաճառականների կողմից գէպի սուրբ Էջմիածին ուղևորուեցան նոյնպէս երկու պատգամաւորներ:

Քաղաքիս Մարիամեան-Յովնանեան օրիորդաց ուսումնարանի կողմից իբրեւ պատգամաւոր սուրբ Էջմիածին ուղևորուեց նոյն ուսումնարանի տեսուչ պ. Փ. Վար-դանեանը:

Երեքշաբթի 16-ին Ներսիսեան հոգևոր Դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը՝ արտակարգ նիստ կազմելով ի Տէր Հանգուցեալ Վեհափառ Մակար Վաթիկոսի անսկիսկ մահուան առթիւ, որոշեց Դպրոցի Վարչութեան կողմից երկու պատգամաւոր ուղարկել Վե-հափառի թաղմանը ներկայ լինելու: Պատ-գամաւորներ ընտրուեցան Հոգաբարձուներ իշխան Վաստանգին Բէհրութեան և պ. Արզար Յովհաննիսեան՝ շաբաթաթերթիս խմբագիրը, որոնք չորեքշաբթի զիշեր ար-գէն ճանապարհ ընկան գէպի սուրբ Էջ-միածին:

Այս տարի չարչարանքի շաբաթուայ ընթաց-քում Պարիզում նկատվում էր եկեղեցիներ յա-ճախող աղօթողների մի առանձին հոսանք: Աւագ ուրբաթ օրը անթիւ փարիզեցիներ զի-մում էին գէպի Յիսուս Քրիստոսի թաղման հանդիսը և ուրիշ հոգևոր նուազահանգէս-ներ: Սուրբ խաչելութեան և թաղման պատ-կերները ամենանշանաւորը տեղաւորուած էր Սօնմարտի նոր կառուցուող եկեղեցու բս-տորերկրեայ մատուռներից մէկում և ներկայա-ցնում էր Փրկչի փառահեղ թէք վերին աստի-ճանի թատրոնական պատկերացումը: Յովսէփի, Նիկողիմոսի, սուրբ Յովհաննէսի, Աստուածած-նի և Մարիամ Մագդաղինացու մարդաստակ մոմեղէն պատկերները այնքան դեղեցիկ էին շինուած, որ կարճես կենդանի լինէին: Ինչ որ վերաբերում է հոգևոր նուազահանգէսներին, սրանք մի այնպիսի մօղա էին դարձել Փարի-զում, որ ներկայացվում էին ոչ միայն թաո-րոններում և կրկններում, այլ և կա՛կէ-շան-տաններում: Օրինակ «Stabat—Mater» հոգևոր երգը երգում էր երկդիմի շանսօնետիկաների երգիչ Պաուլիսի կա՛կէ-շանտանների սովորական րեպերտուարի հետ խառն: Սակայն թէ եր-գողները և թէ հասարակութիւնը իրանց բո-լորովին վայելուչ էին պահում: Մի քանի կա-փէ-շանտաններում կրօնական երաժշտութիւ-նից յետոյ իսկոյն անցնում էին իրանց սիրած առօրեայ շանսօնետներին: Հոգևոր նուազա-հանգէսներին կից չաջողութիւն ունեցան նաև բանաստեղծ Գարեկուրի «La Passion» միս-տերեան, որ Քրիստոսի չարչարանքը ներկայա-ցնող միջնադարեան խորհրդաւոր ներկայացու-մների միստերեաների մի փոխադրութիւն է, և Վապուցիների բուլվարի դահլիճում մի ուրիշ բանաստեղծի, Գրանմուժէնի, նոյնպիսի միստե-րիայի ընթերցումը: Մի քանի օտար լրագիրներ, մանաւանդ անգլիական, փարիզեցիների այդ կրօնական ողևորութեան մէջ տեսնում են կա-թոլիկութեան զօրանալը Ֆրանսիայում:

Խմբագրութիւնս ստացաւ հետեւեալ նոր հրատարակուած գրքերը՝ 1) պ. Աղէքսանյր Ծառուբեանից «Բանաստեղծութիւններ» — ջէ-ժու-ժու, հրատարակութիւն Աթանաս Ժամհար-եանի, 2) պ. Ք. Բալուդեանից «Բանաստեղծու-թիւններ», հրատ. տ. Երևել Բալուդեանի, 3) պ. Յ. Ջանուսեանից իւր թարգմանած Դիմա-կահանգէսը Լերմոնտովի: Այս երեք գրքոյկնե-րը տպուած են Մոսկուա պ. Մ. Բարխուդարեա-նի տպարանում մի առանձին խնամքով և մաքրութեամբ ընտիր թղթի վրայ. իւրաքան-չիւր գրքոյկի պինն է 50 կոպ. 4) պ. Միրզա Տէր-Սարգսեանից «Այրին», գինն է 10 կոպ. 5) «Ծննդեան պատմութիւն Ս. Տ.—Գ. պինն է 5 կոպ. տպուած են Զուշի, պ. Մ. Յակոբ-եանցի տպարանում, և 6) պ. Դաւիթ Տէր-Դաւթեանից Կարամզինից թարգմանած վիպի-կը «Թշուառ Եղիսաբէթ» վերնադրով, տպուած Թիֆլիզում պ. Մ. Վարդանեանի մօտ, գինն է 10 կոպ:

Ի նկատի ունենալով, որ Ռուսիայի առևտրական չարաբերութիւնները Արևելքի հետ աւելի ու աւելի զարգանում են, առևտրական շրջաններում խնդիր է ծագել առևտրական դպրոցներում արևելեան լեզուներ մտցնելու մասին: Այս առարկաները պէտք է մտցնել ոչ թէ իբրև պարտաւորեցուցիչ, այլ անհրաժեշտ առաւելաներ այն աշակերտների համար, որոնք կամենում են պաշտօն ունենալ Արևելքի առևտրական գործակալութիւններում, թղթակիցներ լինել այն առևտրական տներին, որ չարաբերութիւն ունին Արևելքի վաճառական տներին (ֆիրմաներին) հետ և որ շատ անգամ, բացի ուսանց լեզուից, ուրիշ լեզու չը գիտեն:

* *

— Արտասահմանի հայոց մի լրագրում կարդում ենք. «Լօնդօնէն կը հաղորդեն, որ ապրիլի 5-ին տեղի ունեցաւ լորտ Գրէնվիլի, որը ազատական կուսակցութեան պարագլուխներէն մին էր, յուզարկաւորութիւնը: Մանչէստրի հայ ղաղթականութիւնը մի պսակ զրկեր էր՝ դաճաղին վրայ զրուելու համար: Ա. Յակոբեան ևս այդ սուխթով մի ցաւակցական նամակ ուղղած է լէդի Գրէնվիլին՝ հանգուցեալի ալրիին»:

* *

Ամսոյս 13-ին Հիւսիսային հեռագրական գործակալութեանը հաղորդում են Բեռլինից, որ նշանաւոր մարաջախտ կոմս Մոլտկէն յանկարծամահ է եղել սրտի կաթուածից:

* *

Մեր անխոնջ թարգմանիչ պ. Փիլիպպոս Վարդանեանն այս օրերս գարձեալ մի գրքոյի հրատարակեց, այն է՝ Պաուլ Հալդէի «Նօնցալի բերդը»: Այս գեղեցիկ պատկերն արդէն տպուած էր «Փորձ» ամսագրում և այժմ թարգմանիչ պ. Վարդանեանն արտատպել է և հրատարակել առանձին գրքոյով: Գրքոյի բովանդակութիւնը վերին աստիճանի համակրելի է և ժամանակակից: Խորհուրդ ենք տալիս ամեն ընթերցողի կարգալ ալք սիրուն պատկերը: Պ. Վարդանեանի թարգմանութիւնների մէջ «Նօնցալի բերդը», նոյնպէս և Գր. Ամիլիի «Սիրտը» առաջին տեղն են բռնում իրանց զաղափարներով: Յանկալի կը լինէր, որ չարդելի թարգմանիչը միշտ ալգալիսի գեղեցիկ ընտրութիւններ անէր իւր թարգմանութիւնների համար:

* *

Խմբագրութիւնս ստացաւ մեր ընթերցողներին յայտնի փորագրիչ վրաց ազգի պ. Տատիշվիլիի «Յշնո» (ցող) փոքրիկ պատկերազարդ գրքոյի մանկանց համար: Այս գրքոյի, որ լոյս է տեսնում պ. Յովհաննէս Մարտիրոսեանցի՝ Թիֆլիզում լաւ յայտնի տպարանից, հրատարակուած է մի առանձին խնամքով, մանրիկ և նուրբ պատկերներով փորագրած նոյն իսկ պ. հրատարակչի հմուտ ձեռքով: Այս գրքոյի առաջին կադմի թերթը մանաւանդ ցոյց է տալիս թէ որ աստիճանի նրբութեան և գեղեցկութեան են հասցրել Մարտիրոսեանցները իրանց տպարանի արհեստը, որ համարձակ կարող է մրցել վիճագրութեան հետ անդամ:

* *

Պետերբուրգի համալսարանի հայոց լեզուի դասախօս Երիտասարդ գիտնական Ն. Մառ մօտերս հրատարակել է երեք փոքրիկ աշխատութիւններ հայագիտութեան վերաբերեալ. 1) քննադատութիւն Ա. Թոմսոնի կազմած «Թիֆլիսի հայերէն բարբառի պատմական քերականութեան», 2) ստուգաբանութիւն «սեպուհ» բառին և 3) քաղուածքներ հայ ձեռագիրներից և մատենագրական նկատողութիւններ, որոնք կրում են ընդհանուր վերնագիր «Իմ ամառնային ճանապարհորդութիւնից դէպի Հայաստան»: Այս աշխատութիւնները հանուած են Ռուսաց Հնագրական Ընկերութեան արևելեան բաժնի Յիշատակարանի 6 հատորից: Սոցա մասին յաջորդ համարներում տեղեկութիւն կը տանք «Արձագանքի» ընթերցողներին:

* *

Ա. Պօլսոյ բոլոր յոյն վարժապետք և վարժուհիք այս օրերս Ֆէնէրի Պատրիարքարան հրաւիրուեցան, ուր՝ կայս. կառավարութեան և Պատրիարքարանի միջև գոյացեալ համաձայնութեան համաձայն՝ վկայագրեր յանձնուեցան անոնց: Մի և նոյն ձևակերպութիւնը կատարուած է նաև Թուրքիոյ ալ և ալ գաւառաց մէջ:

* *

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԽՄԲԵՐՈՒԹԵԱՆ

I

Յարգոյ Խմբագիր,

Սոմէլէթի վիճակում մի քահանայի հովութեան է յանձնած՝ միմեանցից բաւականաչափ հեռաւորութեամբ հինգ գիւղ,

որոնցից իւրաքանչիւրում կայ մի-մի եկեղեցի, իսկ վաթսուհաւաթ տանից բաղկացած միւս գիւղում, որ նոյնպէս մի եկեղեցի ունի, յանձնուած է երեք քահանայի: Օրինակ, իբրև հաստատութիւն խօսքիս, Վաշլեան, Բօրբալա, Կօղա, Մուխաթ և Մառնէուլ՝ յանձնուած է մի քահանայի, որոնցից իւրաքանչիւրը բաղկացած է 30—70 տուն կամ աւելի հայ բնակիցից: Իսկ Թէլէթը իւր մերձակայ փոքրաթիւ գիւղերով ունի ընդամենը վաթսու տուն հայ բնակիչ մի եկեղեցիով, այն էլ ուխտատեղի, որի բոլոր արդիւնքը յատկացրած է Թիֆլիզի Ներսիսեան - Ազգային - Հոգևոր-Գաղափարների, յանձնուած է երեք քահանայի, որոնք՝ մանաւանդ ձմեռ ժամանակ կամ պարապ-ուարապ շրջում են Թիֆլիզում՝ հարուստ քահանաների համար մշակութիւն անելով և կամ մի անկիւնում նստած քնիւխի սպասելով՝ մնում են աղքատութեան մէջ և ծանր բեռն լինում ժողովրդի համար:

Ասացէք խնդրեմ, միթէ կարելի է ընդամենը 60 տուն ունեցող ողորմելի գիւղերի վրայ երեք քահանայ ձեռնադրել: Եկած ուխտատուրն անգամ մնում է շուտուած, թէ արդեօք տառապեալ դանդաշտաւոր քահանայի կարօտութիւնը լրացնի, թէ ուխտատեղիին մի որ'է օշուտ տայ...

Մի տեղ քահանան լալիս է թէ հայ չունի և ամեն օր կոնսիստորիայի շէմքն է մաշում, մի ալ տեղ ժողովուրդն է իրաւամբ տրտնջում, թէ ողջ մեծ պատրաստ անցկացաւ իսկ իրանք մի Տէր-Ամենակալի հասրաթ—կարօտ մնացին. հիւանդները մնում են անհաղորդ, իսկ մեռելներն սկսում են նեխուել՝ մինչև քահանան կը հասնէր քաղաքից, ուր խեղճը գնացել էր իր թշուառ վիճակին մի դարման գտնելու:

Ես այդ բաները իմ ականջովս եմ լսել Կօղա գիւղից անցնելիս նոյն գիւղի ժողովրդից, որ գոնգատվում էին՝ քահանայ չունենալու պատճառով հոգեւոր միութեան զուրկ լինելու համար: Իսկ երբ գնացի Թէլէթ ուխտ, այնտեղ էլ քահանաներն սկսեցին զանգատուել, որ ուտելու հաց չունին: Արդեօք ունի պարտքն է ուշք դարձնել այս ցաւալի իրողութեան վրայ: Թէ քահանաները հաց և թէ ժողովուրդը հոգեւոր միութեան ինքնաւարտ համար քանիցս անգամ դիմած են ուն անկ է, բայց որեւէ կարգադրութիւն դեռ չի ա-

ТИФЛИСЪ, ЛЕТЪ ЯКШІА

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԵԱՆ ԲԱՐՉՐԱԻԹԻՆ
 ՄԵԾ ԻՇԽԱՆՈՒՅԻ ՕԼԳԱ ՔԵՕԴՕՐՕՎՆԱ
 † Մարտի 31 ին 1891 թ.

րուած: Հրաւիրում ենք այս բանի վրայ մեր
Հոգևոր Իշխանութեան ուշադրութիւնը:

Զ. Գ.

II

Յարգոյ խմբագիր,

Բարեհաճեցէք խնդրեմ հրատարակել այս
երկտողս «Արձագանքիդ» էջերում: Յայտնի է,
որ Բալխանում բազմաթիւ հայ գործաւարներ
և մշակներ կան, որոնք տարիներ ընթացքում
մնում են, մեծ մասամբ, առանց խոստովանու-
թեան և հաղորդութեան: Ամսոյս 1-ին, նա-
թահորերի տէր՝ օրիորդ Օլգա Ալէքսանդրովնա
Բենկենգօրֆի յատուկ հրաւիրանք Բագուից
Բալխանաց գալով հայր Աւետիք քահանայ Տէր-
Աստուածատրեանցը՝ մշակ և գործաւոր դասա-
կարգի մեծագոյն մասին խոստովանացրեց և
հաղորդեց: Արժանական այս արարողութիւնը
տեղի ունեցաւ Բենկենգօրֆի տան մի մեծ
դահլիճի մէջ, որ այդ օրերում յատկացրած էր
Ժամերգութեան համար: Հայր Տէր-Աւետիքը
երեք օր մնալով, իւրաքանչիւր Ժամերգութեան
վերջը միշտ խօսում էր նորանց հետ, ցոյց տա-
լով քրիստոնէութեան ուղիղ ճանապարհը, իսկ
հաղորդութեան օրը, յատուկ քարոզ խօսեց,
բնաբան առնելով անառակ որդու առակը: Օր.
Օլգա Ալէքսանդրովնան հայ գործաւորների և
մշակների հոգևոր մխիթարութեան համար
յատկապէս քաղաքից հայ քահանայ է բերում
և՛ քահանային երեք օր իւր ծախքով պահե-
լուց յետոյ ամենայն շարգանքով ճանապարհ է
դնում: Բայց թէ մեր հարուստ համարուած
հայ գործարանատէրերն ինչ են մտածում, այդ
Աստուած գիտէ: . .

Ընդունեցէք և այլն,

Յովհէֆ Սերգէյեւիչ

11-ն ապրիլի 1891 թ.

Բալխանի:

III

Յարգոյ խմբագիր,

Հասարակական կեանքում շատ անգամ
պատահում են դէպքեր, որոնք ըստ երե-
ւոյթին շատ աննշան են, բայց քննելով
տեսնում ես, որ նոքա արտայայտում են
հասարակութեան մի շատ որոշ աշխարհա-
հայեցողութիւն: — Կարծում եմ, որ պար-
տականութիւն է ամեն մի մարդու, որի
վրայ չիշեալ երևոյթներն ունեցել են այս
կամ այն տպւումութիւնը, յայտնել հրա-
պարակապէս իւր կարծիքը և զրուել նոցա

վրայ հասարակութեան՝ և նորա կարծեաց
արտայայտիչ ժամուրի ուշադրութիւնը:
Այս տեսակետից նայելով մեր կեանքում
պատահած երևոյթների վրայ, ես չեմ ուզում
առանց ուշադրութեան թողնել «Հայոց
Բարեգործական Ընկերութեան» ընդհանուր
Ժողովում այսօր պատահած դէպքը. վասնորոյ
խնդրում եմ Ձեզ, պ. խմբագիր, հիւրասիրել
Ձեր շաբաթաթերթի մէջ այս իմ նամակը:

Բազմամարդ չէր այսօրուայ ընդհանուր
Ժողովին նիստը: Ներկայ էին ընդամենը
14—18 անդամ և հիւրերից 4—5 հոգի
միմիայն: — Նախագահում էր նստին բժ.
Բագ. Նաւասարդեանը: Հերթը հասաւ Ընկե-
րութեան խորհրդի այն առաջարկութեանը,
որ վերաբերում էր արդէն հաստատած
տարեկան նախահաշուի փոփոխութեան.
ահա՛ ինչ է առաջարկում Հ. Բ. Ըն. խոր-
հուրդն այդ առթիւ իւր գրութեան մէջ
՚ի 11-ն ապրիլի հմբ. 82՝ «Ընկերութեան
նպատակով բարձր ուսման ասպարէզը միտ-
նողների թիւն աւելացնելու նպատակով,
նախ՝ աւելացնել այս տարուայ նախա-
հաշուի վրայ 500 ռ., որ խորհուրդը
պիտի հոգայ մասամբ այդ իսկ մտքով
ձեռք բերելիք նուէրներից և մասամբ
նախահաշուի միւս յօդուածների աւելի
չափով գոյացող արդիւնքից, և երկրորդ՝
իրաւունք տալ խորհրդին այս նոր գումարի
վրայ աւելացնել և այն 300 ռ. որ կայ
նախահաշուում և որով առաջարկւած էր
պահել ո. Էջմիածնի ձեմարանում միաշա-
կերտ: Այդ 800) ռուբլիով խորհուրդը մտա-
ծում է նպատակով բարձր ուսման ասպարէզ
մտնելու համար երկու ժիր և յառաջագէմ
(իսկ և իսկ այսպէս է ասուած պաշտօնա-
կան գրութեան մէջ) ուսանողներին, որոնք
ձեմարանի Գ. լսարանից դուրս եկած լի-
նելով, ցանկանում են (և ոչ թէ խնդրում են
միջոց տալ, այլ ցանկանում . . .) շա-
րունակել իրանց ուսումը համալսարանում»:

Խորհրդի այս առաջարկութիւնն առան-
ձին ուշադրութիւն պիտի զրաւէր և իրօք
էլ զրուեց հասարակութեան կողմից. խոր-
հրդի անդամներից նստին ներկայ գտը-
նուող պ. պ. Փիլ. Վարդանեանը և Ադ.
Քալանթարը իւրեանց զարմանքը յայտնե-
ցին, թէ խորհուրդը այդ տեսակ վճիռ չէ
կայացրել, որպիսին առաջարկվում է: Ըն-
կերութեան անդամ պ. Ադ. Մելիք-Փա-
շայեանց զարմանում էր, թէ ինչ կարեու-
րութիւն կար ընդհանուր Ժողովին յայտ-
նել, թէ խորհուրդն ունի է կամենում

թոշակ տալ, քանի որ միւս թոշակաու-
ների ու լինելը խորհուրդը երբեք չէ
յայտնել: Ներքոյ ստորագրեալս հարցրեց,
թէ արդե՞ք խորհուրդը խնդրել է թէ ոչ տե-
ղեկութիւններ Գէորգեան ձեմարանի վար-
չութիւնից նորա Գ. լսարանի նախկին
սաներին բարձրագոյն ուսման ուղար-
կելու վճիռը զրելուց առաջ: Այս հար-
ցին պատասխանեց ներկայ գտնուողնե-
րից մէկը, որ՝ չնայելով մեր—եկեղե-
ցական դպրոցական կազմակերպութեան
մէջ իւր ունեցած պաշտօնին, յայտնեց, թէ
«աւելորդ է համարում ձեմարանի վար-
չութիւնից նախապէս տեղեկութիւն խնդ-
րել, այն վարչութիւնից, որի շնորհիւ 27
երիտասարդ ստիպուած են եղել թողնել
իրանց ուսման ընթացքը» և զովաբանելով
չիշեալ երիտասարդաց ընդունակութիւն-
ները, առաջարկում էր վաւերացնել խոր-
հրդի առաջարկութիւնը:

Ընդհանուր Ժողովը, որ համաձայն իր նա-
խագահի կարծիքին, որոշեց՝ վերադար-
ձնել չիշեալ գրութիւնը խորհրդին, խնդ-
րելով որ պարզէ թէ ինչ տեսակ
վճիռ է տուել նախահաշուի փոփոխու-
թեան վերաբերութեամբ: Մենք թողնում
ենք ում հարկն է սլարգել և որոշել՝ թէ
ինչպէս է պատահել, որ անցեալ տարուայ
վճիռը Ս. Էջմիածնայ ձեմարանում մի որ-
գեղիւր սլահելու մասին՝ մնացել է առանց
կատարման և թէ ինչպէս է պատահել,
որ խորհրդի վճիռներն առաջարկվում են
ընդհանուր Ժողովին հաստատութեան՝ ան-
հարազատութեամբ. — մենք ուշադրութիւն
ենք դարձնում այս երևոյթների վրայ. —
2մտնելով մեր ազգային պատմութեան
խորքերը՝ այլ վերցնելով վերջին 20—25
տարուայ շրջանը, երբ մեր հասարակու-
թիւնը սկսեց քիչ թէ շատ իմացականու-
թեամբ ապրիլ, չի կարելի չնկատել, որ
մեր բոլոր հասարակական գործունէութեան
մէջ վէճերն ու կռիւները շատ նշանաւոր
տեղ են բռնում, և որ մենք զբաղուած
ենք ոչ այնքան վիճելի առարկայով, որ-
քան անձնական «Հակակրօնութեամբ»: Այո,
«Հակակրօնութեան» հոգին մեր մէջ այն-
քան մարմնացել է, որ մենք թշնամաբար
ենք վերաբերվում ոչ թէ միայն անձնա-
ւորութեանց, այլ և այն հաստատութեանց,
որոնց նոքա ներկայացուցիչ են: — Մենք
կուրօրէն խառնում ենք անձն ու հաս-
տատութիւնը, Ժամանակաւորն ու մշտա-
կանը: Եթէ մեր մէջ երևում են մի մի

անգամ «Համակրութեան» նշաններ դէպի այս կամ այն անձն, դէպի այս կամ այն Հաստատութիւնը, — զննեցէք մի փոքր — և դուք կրտսնէք, որ այդ «Համակրական» ցոյցեր անելում մեզ զրգողը — «Հակակրութիւնն» է դէպի միւս անձն, դէպի միւս Հաստատութիւնը: Եւ ի՞նչ է սորա հետեւանքը: — Մեր չսիրած մի անձի դէմ — որքան էլ նորա պաշտօնական դիրքը կապած լինի նոյն իսկ պաշտօնի հետ — նորան «Քրօն դ. անող» ոտորագրեալը և պաշտօնեան՝ մեր աչքում հերոս է և մենք նորան էլ՝ որքան էլ նա չնչին լինի, հաւատացնում ենք, որ նա հերոս է և մեր չսիրած մի անձին վնասելու համար զործ դրած ամենատարբէր զանգեղանքները, որ ուրիշ հանգամանքներում մեր աչքում զգուշիկ կը համարուէին, մենք՝ եթէ չատեն գովաբանութեամբ, բայց հաստատ կարող ենք ասել, որ անտարբերութեամբ ենք ընդունում: Մեր արհեստական միջոցներով առաջ բերած «հերոսներ» անում են այն, որի համար ուրիշ հանգամանքներում մենք պիտի քարկոծէինք, բայց այժմ ներում ենք, որովհետեւ սորա արածը մեր «Հակակրած» անձի դէմ է: Զնորհիւ այն բանի, որ «Հակակրութեան» զգացմունքը մեր մէջ, մեր սրտերում շատ խորը արմատներ է ձգել, մենք չենք նկատում, որ դորանով քանդում ենք ազգային հաստատութեանց միութիւնը և սխառնում:

Ընդունեցէք և այլն.

Գ. Ե-անդ-է-անդ

Ապրիլի 14

Կ. Պօլսից մեզ գրում են՝

«Մարտի 25-ին հետեւեալ ստեղծելի արկածը պատահեցաւ Կ. Պօլսում. այդ օր իրիկնասպահին քառասուն տարեկան մի յոյն կին գնում է Վէրդիի թատրոն տեսնելու իւր մէկ բարեկամուհին՝ այն թատրոնի պահապանի կինը. սորանից զբամական օգնութիւն պիտի խնդրէր իւր անօթի դաւաճանի համար: Բարեկամուհին բնակում էր թատերաբեմի կողմը՝ վերնալարի մի խուցում. այցելուհին իմանում էր ճանապարհը. բայց խեղճ կնիկը տեղեակ չէր որ վերջին օրերս փոփոխութիւններ էին եղել թատրոնում և ի մէջ այլոց մի ճեղքուած էր բացուած մեքենավարի համար. ուստի ասպահով քայլելով յա-

ռաջ էր գնում մութ նրբանցքից, երբ յանկարծ մի ոտքը պարապութեան մէջ է դրվում և ինքը ճեղքուածքից վայր դուրս ելնելով ընկնում է թատերաբեմի վրայ: Թէև վերնալարը շատ բարձր չէր, սակայն թատերաբեմի վրայ այդ միջոցին դրտնվում էր մի մարմարիոնէ սեղան: Անբաղդ կնիկը դիմի և ձախ կողմից այն չափ սաստկութեամբ է խփվում սեղանին որ անմիջապէս մեռնում է: Սեղանի մի ոտքը կտրուել էր և մարմարիոնն էլ երեք կտոր էր եղած, որոնցից մինը բոլորովին փշուր փշուր էր եղել: Թատրոնի ուրիշ մասում գտնուող մարդիկ ձայնից վազում են արկածի տեղը և ստիմամբ տեսնում են իրենց առաջում պարզուրդ զարհուրելի տեսարանը: Ոստիկանութիւնն յիշակալով փոխադրում է մեռեալի բնակարանն, ուր իւր եօթն դաւակները լետին չքաւորութեան մէջ անհամբեր սպասում էին իրենց մօր վերադարձին յուսալիւր...

Սրբազան Խորէն արքեպիսկոպոս Նար — Բէլլ՝ որ Կ. Պօլսի մեր Ազգային Կենդրոնական Վարչութեան որոշմամբ Եղիպտոսի Հայոց այցելու հովիւ էր կարգուած՝ իւր պաշտօնին վերաբերեալ հրահանգներն ստանալով ինչպէս հաղորդում են մեզ, արդէն ուղևորուելու է իւր պաշտօնատեղին Եղիպտոս, ուր այս մասին Ս. պատրիարք հայրը հեռագիր էր ուղարկել առաջուց տեղական հայ դաւառական վարչութեանը:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ԶՈՒՆՎԵՐԻՑ

Տեղույս օր. գպրոցը հոգեւորքի մէջ է. միայն մի բաժանմունք ունի 12 աշակերտուհիներով: Նոր բացուելիս գպրոցը 50 աշակերտուհի ունէր, այժմ նրա 1/4 մասն է մնացել: Այդ մասամբ հոգաբարձուների թուլութիւնիցն է: Սրանցից մէկը տարին տասներկու տմիս գպրոցի երես չի տեսնում, երկրորդը եղած չեղած մի հաշիւ է. շատ թէ քիչ երրորդ հոգաբարձուն է գործ շինողը: Գպրոցի բակը լիքն է հողածրբերով ու քարակոյտերով. ուսուցիչներն անընդհատ դիմում են և խնդրում են մաքրել տալ, բայց հոգաբարձուներն ու շաղթութիւն չեն դարձնում:

Աւելի սաստիկ է մեր եկեղեցեաց երէց-

փոխների անտարբերութիւնը, որոնք ընտրուելիս մեծ մեծ բարձեր են գնում հասարակութեան գլխի տակ, բայց հէնց որ փողերն ստանում են ու իրանց գրպանը դնում, այլ ևս չեն մտածում եկեղեցիների բարեգործութեան վրայ: Ի՞նչ կեղտ, աղբ ասէք, թափուած է եկեղեցու բակում: Գէթ տախտակով շուրջը պարապէին, որ առաւօտեք երեկոյ անասունները եկեղեցու պատերին քոր անելով չանցնէին:

Եկեղեցիներում մօմ չի ծախուում, որովհետեւ մասնաւոր անձինք անկնիք մօմ վաճառելով են պարապած թաղերում. այդ գիտեն երէցփոխները, զործակալը, բայց և այնպէս լուում են, չեն արդելում:

Մեր զուտ հայաբնակ եօթ հարիւր տնից բաղկացած գիւղը զանազան պատճառներով այնքան խառնակուել, իրար գլխով է ընկել, որ մասնաւոր վէճի առթիւ ծագած խռովութիւնները զուգելու համար պ. դաւառապետը նշանակել տուեց տանուտէրի պաշտօնով իւր ուղած մարդը: Արդէն մի տարի և 4 ամիս է որ շուկավերցիք զըրկուած են սեպհական տանուտէրից: Բաւական տուեց լեռնային ժողովուրդը փափաղում է ունենալ իւր ընտրած տանուտէրը, որի մասին քանիցս զիմել է պ. դաւառապետին, որ և յօժարութիւն է յայտնել:

Այդ ծանր պաշտօնի համար գլուխները պատուած պատրաստ սպասում են մի քանի ինքնակոչ մարդիկ, որոնք իրենց ձրի ծառայութեամբ շատ աղէտներ են բերել մեր խեղճ հասարակութեան գլխին: Բայց մենք յոյս ունինք, որ ժողովուրդը, խրատուած անցեալի դառն փորձերից, կը թողնէ անվարձ տանուտէր պահելու սովորութիւնը, գիւղի եկամուտներից ռոճիկ կը որոշի զէթ 1/2-ը այն գումարին, որ ստանում է մինչև օրս դաւառապետից նշանակած տանուտէրը: Վիւղում տանուտէրութեան յարմար մարդ չունինք. թող ժողովուրդը հրաւիրէ Թիֆլիզում կամ ուրիշ տեղ եղող շուկավերցի զարդացած, վարձուած երիտասարդներից մէկին:

Մ. Զեյնալ:

ՏԱՃԿԱԿԱՆ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Տիգրանակերտի հայ վարժարանաց վերայ համառօտ տեղեկութիւն մը կուզամ տալ ներկայիւս: Յաւ է լսել որ Տիգրա-

ԹԱՆԳԱՒԱՆ ՅԻՄԱՆՈՒՅԻ ԱՐՈՒԵՍԳԷՏ - ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԻ
(Պատկեր նկարիչ ՊՕԼ ԴԸԼԱՆՕՅԻ)

ՅԻՄԱՆՈՒՅԸ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՊԱՐՏԻՋՈՒՄ

ՓԱՆԳԱՐԱՆ ԲՈՒԾ ԱՐՈՒԵՍՏՅԱՆ—ՆԱԽԱՐԱՐՆԵՐԻ

(Պատկեր պրոֆ. Ներսիսյան Մեմբրադյան)

ՅԻՍԻԱՍ ԲԱՆԴԱՅԱՆԻ ԲԱՆԴԱՅԱՆԻ ՍԱՆՏ

նակերտ ցարդ չէ կրցած ունենալ զէթ 10—20 ուսեալ երիտասարդներ, զի նախկին Վարչութեան ժողովականք կարևորութիւն չէին տար Հայ մանկուոյն մը տաւոր զարգացման և դաստիարակութեան և եթէ երբէք ընկերական վարժարանք ունեցեր են իրենց փայլուն վիճակն, այն ալ զոհ գացած է յետադիմական ժողովականաց ոմանց ընթացքին. ինչպէս են Սեփրուպեան, Անճուէր և այլ ընկերութեանց վարժարանք: Այժմ Տիգրանակերտի Հայ մանկտին կըլծախէ՝ գլխաւորաբար Հետեւեալ չորս վարժարանները.

Ա. Խարաճեան մասնաւոր վարժարան: 3—4 տարիէ ի վեր կը շարունակուի Միացեալ Ընկ. Ծրագրովն. թէև ի սկզբան լաւ ապագայ կը խոստանար, սակայն դժբաղդաբար այլ և այլ պատճառներով այժմ կորուսած է իւր նախկին ուղղութիւնը:

Բ. Սարգիս եկեղեցւոյ Ազգ. վարժարան: Երկու երեք տարիէ ի վեր ունի վարժարանը կը կառավարուէր ընդ հսկողութեամբ Հոգաբարձութեան մը, և այժմ ծաղկոյր միայն կը շարունակէ իւր ընթացքը:

Գ. Մասնաւոր վարժարան լճակիական ժողովարան: Ներկայ ուսումնական շրջանին սկիզբը Ս. Սարգիս եկեղեցւոյ Ազգ. վարժարանի Ա. դաստիարակ Պ. Թովմաս Զաւղաւթի ձեռնարկէ մի քանի անձանց անսալով ի Հաշիւ անձնականի բացաւ ունի վարժարանը, և սկսաւ զանազան միջոցներով աշակերտ առնուլ Լուսաւորչապաւան վարժարաններէն: Երբէք ունի վարժարանը չպիտի կրնայ ունենալ ու է արդիւնք, զի դասատուք կը գտնուին ըստ քմաց և զիպաց, չունենալով ու է ուղղութիւն և կանոնադրութիւն:

Դ. Ս. Կիր. Մալրեկի. Ազգ. երկուսեւ վարժարանք: Սոյն վարժարանաց նախկին աննախանձի վիճակը շարունակուեցաւ մինչ անցեալ շրջանին վերջերք: Նախորդ Հոգաբարձութեան ընթացքին և դասատուաց անկանոն պաշտօնավարութեան պատճառով ներկայ շրջանին սկիզբը ունի վարժարանք ունեցան այնպիսի Հոգաբարձութիւն մը, որ մի անձէ միայն կախում ունի ունի վարժարանաց բարեկազմութիւնն: Չմոռնամ ըսել թէ արդի դասատուք ամենայն քրտնաջանութեամբ կը աքնին վարժարանաց յաջողութեան:

— Տիգրանակերտի դաւառական երես-

փոխանութիւնը՝ որ մեծաւ մասամբ բանիբուն անդամներէ կը բաղկանայ՝ մտատանջութեան մէջ է տաւորական ընտրութեան առթիւ: Սոյն կարևոր վիճակի Առաջնորդական խնդիրն յուսանք թէ Ազգ. Կենդրոնական վարչութիւնը բարձրաստիճան և բանիբուն եկեղեցականաց ցանկ մը յղելով առ դաւառական ընդհ. ժողովն քաղաքի՝ փութացնէ Առաջնորդական ընտրութիւնն՝ յօգուտ տեղւոյն Հայ Հասարակութեան:

(«Արեւիք»)

— Տրապիզոնի ազգայնոց մէջ այս օրերս յատկապէս կարգեալ մասնաժողովոյ մը միջոցաւ հանգանակութիւն բացուած է ի հիմանց վերաշինելու համար տեղւոյն ազգային եկեղեցին, որ բաւական ժամանակէ հետէ բոլորովին խտրու վիճակի մէջ կը գտնուի: Գոհութեամբ կիմանա՞ք թէ հանգանակութեան գումարը քանի մը աւուրց մէջ մինչև 800 լիրա հասեր է (8000 ոտլը): Քաղաքին ազգայնոց երեւելիներէն Մեծ. Եղբարք Աղաւորեան 200 լիրա նուիրելով մասնակցեր են այս վարեւոր, հանգանակութեան: Մեծ. Ս. Կարապետ Էփէնտի 55 լիրա, Մեծ. Արշամ Էփէնտի 2 լիրա, Մեծ. Արիստակէս Էփէնտի Մալիսեան 50 լիրա, Մեծ. Մինաս Էփէնտի Խոշեան 50 լիրա: Զանազան գումարներ նուիրել են նաև Արապեան, Մարանեան, Ֆէթիմեան և Մազլումեան Մեծ. Էփէնտիներն: Յուսալի է, ասուս է «Արեւիք», որ հանգանակութիւնն ի սկզբան ունեցած այս յաջողութեամբ վերջանալ քիչ ժամանակի մէջ, և անչափազ ձեռնարկուի ի զործ վերաշինութեան եկեղեցւոյն:

Արտասահմանեան մի Հայ լրագրից քաղում ենք հետեւեալ լուրերը.

Վանէն մեզ եկած լուրերը կը հաստատեն թէ Սալախանէ գիւղին գտնու վերջնապէս վերանորոգ է Վարդի վանքին ի նպաստ: Սովի ժամանակ (1879-ին) Վարդի վանքը Սովեոյ Մասնաժողովի օգնութեամբ այդ գիւղը գնած էր Քիւրդերէ և կաշխատէր երկրագործ հայ գիւղացիներ այգիներ զաղթել տալով դարձեալ շէնցուել որ աւերակ մեղած էր: Սակայն Քիւրդ Դրբազ աղա որ այն ժամանակ փախստական կը գտնուէր Պարսկաստան, հոգի գրեւորէր քիչ ետք շէքեարի նահանգի թիւրք պաշտօնեաներէն թոյլտուութիւն ստացաւ վերադառնալու և այդ բանէն համարձակութիւն առած եկաւ, Սալախանէ գիւղին մէջ նստաւ, պատրուակելով թէ ինքն հոգատիրութեան իրաւունքներ ունի գիւղին մէջ: Դատը բացուեցաւ իր դէմ և 10 տարիէ ի վեր շէքեարի թիւրք գատարանները այդ խնդիր քաջբռնին և Վանքը ծանր ծախքերի ենթարկեցին մինչև որ այժմ Վանի նահանգային գատարանը

հաստատեց վանքի կալուածատիրութիւնը և վճռեց որ Դրբազ աղան իր գիւղին մէջ մտնելէն ի վեր ստացած կալուածական հասոյթները Վանքին վերադարձունէ:

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

— Սալմաստի մէջ, ի բաց առեալ «Բարեգործական» արանց ընկերութիւնը, որ գոյութիւն ունեցաւ անցած 1890 թուականի սկիզբներէն, կազմուած է այժմ և կանանց «Խնայողական» ընկերութիւն: Փետրուար 16/28 շաբաթ գիւշեր, Սալմաստի Ղալասար գիւղին մէջ գտնուող Հայուհիները մի ժողով կազմելով անձա՛հ Բաֆիի սրահառեւի մօր նախագահութեամբ, որոշեցին հիմնադրել այդ կանանց «Խնայողական» ընկերութիւնը, 11 Հայուհիներ Ղալասար գիւղէն անդամ գրուել են անմիջապէս, կանխիկ վճարելով իրենց տարեկան անդամավճարներ: Համեստափալ Տիկին Խանըմ հասարակեանց գանձապահ ընտրուելով, գումարները անոր ջանձնուել են տարեկան 1½ առ հարիւր տոկոսով, Սալմաստի ուրիշ գիւղերէն ալ Հայուհիներ սկսած են փափաք յայտնել անդամակցելու համար այդ ընկերութեան:

— Թէհրանէն կը հաղորդեն թէ Հայեր մի նոր ընթերցարան բացեր են այնտեղ, ուր ազգային ամեն լրագրեր և գանազան գրքեր ստորաստ պիտի գտնուին, ընթերցասիրութիւնը քաջալերելու համար Հայերին մէջ: Այդ ընթերցարան բացող ակումբը իրենց մեծ հաջրեանակցի յիշատակը պատուելու համար «Բաֆիի քրպ» անունն առած է:

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Պատու Հայդէ, «Բէաթրիէ» վէպիկ, եր. 103, գին 30 կ.: Կոմս Լ. Տօլստոյ «Ալուլմը», եր. 51, գին 15 կ., «Թորինգոն», եր. 69, գին 20 կ., թարգմանեց Փիլիպպոս Վարդանեան, Թիֆլիզ, 1891:

Փիլիպպոս Վարդանեանը յայտնի է մեր գրականութեան մէջ իբրեւ թարգմանիչ բարոյական և հրահանգիչ գրքերի, որոնք մեծ մասամբ նուիրուած են փոքրերի ընթերցանութեան: Յօդուածիս ճակատում նշանակուած գրքոյնները կազմում են թարգմանիչ 11, 12 և 13-երորդ տպուած աշխատութիւնները. և այս թիւն արդէն ցոյց է տալիս մի կողմից, թէ ընթերցողների շրջանն հետզհետէ լայնանում է մեր հասարակութեան մէջ, և միւս կողմից՝ թէ թարգմանիչը զիտէ բաւականութիւն տալ պիտոյքին, ընտրելով այնպիսի գրքոյններ, որոնք թէ մատչելի են ընթերցողներին:

զարգացման, թէ՛ հրահանգում են նրան և թէ՛ զուարճացնում: Սորա մէջ է ծածկւում թարգմանչի յաջողութեան զաղտնիքը, որ առանց նիւթական վնասի, թերևս և օգուտով՝ կարողանում է շարունակ նոր թարգմանութիւններ հրատարակել: Ենթադրելով, որ թարգմանչի իւրաքանչիւր գիրքը միջին թուով ծախւում է 600 օրինակ, և ամեն մի օրինակն առ նուազն երկու ընթերցող կունենայ (այս թուերն իրականից փոքր են), կտեսնենք, որ Փ. Վարդանեանի աշխատութիւններն ընթերցանութեան նիւթ են մատակարարել աւելի քան 15 հազար հալի, մեծ մասամբ մատաղ սերունդին: Այս պարզ հաշիւն արդէն ցոյց է տալիս, թէ որքան պարտական է մեր աղքատ զրականութիւնը Փ. Վարդանեանին և որքան սա օգտակար ծառայութիւն է մատուցել և մատուցանում է մեր հասարակութեան, կրթելով նորա սիրտն ու միտքը:

Բայց հէնց այս ընթերցողների ստուար քանակութիւնը պարտք է դնում մեզ վերայ աւելի խիստ աչքով քննել թարգմանչի աշխատութիւնները և ցոյց տալ նոցա մէջ եղած թերութիւնները. որովհետև հարկւրաւոր խոշոր պակասութիւնները մի ուրիշ պատահական հեղինակի, որ ընթերցողների սակաւաթիւ շրջան ունի՝ չեն կարող այնքան վնասակար լինել՝ որչափ Փ. Վարդանեանի աւելի քիչ և աւելի թեթեւ թերութիւնները, որովհետև նա կարող է վարակել մի հարիւր—երկու հարիւր ընթերցող, իսկ սա տասնեակ հազարաւորներին, այն էլ մեծ մասամբ փոքրահասակներին, որոնք քննելու ընդունակութիւն չունին և սովոր են տպուած որևէ բան, որևէ նախադասութիւն իբրև պատգամ ընդունել: Այս պատճառով մտադիր ենք փոքր ինչ երկար կանգ առնել վերոյիշեալ գրքոյկների լեզուի վերայ, յուսալով որ մեր նկատողութիւններն անօգուտ չեն լինի թարգմանչին, նորա ապագայ աշխատութիւնների ժամանակ, և մեր ընթերցողներին:

Բայց նախ երկու խօսք գրքոյկների բովանդակութեան մասին:

Ռոբինզոնի և Քրիստափոր Կոլոմպոսի պատմութիւններն յայտնի են ամենքին. այս գրքոյկների նորութիւնը՝ նոցա խմբագրութիւնն է, որ յարմարեցրած է փոքրերի ընթերցանութեան համար: Խմբագիրն է Ռուսաց ակադեմիայի մատենագիր Լեվ Տոլստոյ, որ ոչ միայն առաջնակարգ

վիպասան և փիլիսոփայ է, այլ և նշանաւոր մանկավարժ: Այս մեծ հեղինակի անունն արդէն բաւական է՝ նորա խմբագրած երկու գրքոյկների ներքին և արտաքին արժանաւորութիւններն a priori հասկանալու համար: Փոքրիկ, անպատրաստ մանուկը Ռոբինզոնի մէջ մեծ քանակութեամբ վիտական տեղեկութիւններ է ստանում առանց ճանճրացուցիչ դասերն անդիր անելու, և առանց բարոյախօսական դասերի հետաքրքրութեամբ կարգում է մի կենսագրութիւն, որի մէջ մարմնացրած են աշխատասիրութիւն, անյիշատակութիւն, հնարագիտութիւն և ատելութիւն դէպի փողը: Կոլոմպոսի պատմութիւնը բացի զիտական տեղեկութիւններից՝ փոքրիկ ընթերցողին ներշնչում է սէր դէպի մտաւոր զարգացումը, տոկունութիւն, մարդասիրութիւն և ատելութիւն դէպի ապերախտութիւն: Գրքոյկները գրուած են մանկական լեզուով և յարմարեցրած են մանկական աշխարհահայեցողութեան և զարգացման. բայց և այնպէս իրերի պարզ, բնական ընթացքից փոքրիկ ընթերցողը շօշափելի զաղափար կկազմէ առաքինութեան և մոլորութեան վերայ, սիրելով առաջինը, զգուշով երկրորդից:

Պատու հալոյէ՛ի Բէաթրիչէ՛ն մի սիրային վէպիկ է, որ թէ իւր բովանդակած դադափարով և թէ զրութեան տեխնիկայով անյաջող պէտք է համարել, և գծուար է հասկանալ, թէ ինչ խորհուրդ կար հայերէն թարգմանելու այսպիսի մի վէպիկ — որի նմանները հազարներով ողողում են եւրոպական զրականութիւնը և աւելի արժան են սրտտերով ծախուելու, քան կարգացուելու — մինչդեռ լատգոյն և օգտակար գրուածքների սով է տիրում մեր մէջ: Այ իրական կեանք կայ մէջը, ոչ մշակուած տիպ, ոչ հողեբանական որևէ երեւոյթի ուսումնասիրութիւն, այլ լոկ մէկ սիրային դիպուած, այն էլ լի անբնական և անհաւանական զուգակալութիւններով, այնպէս որ ընթերցողն իսկոյն և եթ նրկատում է, որ շինովի, թքով կպցրած են վէպիկի բոլոր պատահարներն, սկսած հերոսների առաջին ծանօթութիւնից մինչև հերոսուհու (Բէաթրիչէի) թաղումը: Միակ անբարոյական բարոյականը, որ մեր օրիորդները կարող են դուրս բերել այդ գրքոյկի ընթերցումից՝ այս է, որ եթէ իրանք սիրելիս լինին մի երիտասարդի, բայց նորա հետ ամուսնանալու համար գիմարը-

րութիւն գտնեն ազգականների կողմից՝ պէտք է համաձայնին ամուսնանալ իրանց ազգականների ընտրած, բայց իրանց ատելի ուրիշ մի երիտասարդի հետ, այս նպատակով, որ հէնց հարսանիքի զիշերից սկսած ամեն երեկոյ փախչին իրանց ատելի ամուսնու տանից և ընկնին սիրելի երիտասարդի զիրկը, այսինքն ամուսնութիւնը պատրուակ շինեն անառակութիւն գործելու համար, սէրը՝ գողութիւն: Բարեբաղդաբար մենք այդ բարձր քաղաքակրթութեան չենք հասել, և մեր օրիորդներն այդպիսի դէպքերում, եթէ արիութիւն ունին՝ կամ, առանց բռնի ամուսնութեան, փախչում են իրանց սրտի սիրածին հետ, կամ զոհում են իրանց, որ ատելի մարդու կինը չդառնան, իսկ եթէ չունին այդքան արիութիւն՝ յանձն են առնում բռնի ամուսնութիւնը և այնուհետև լինում են հաւատարիմ, թէպէտ և դուցէ ոչ երջանիկ կին: Աննախանձելի է այն սիրային վէպը, որի մէջ նայն իսկ հեղինակի փայփայած և սիրած անձնաւորութիւնները ընթերցողին մէջ անտարբերութեան և զրուտիքի զգացմունք են յարուցանում. այսպիսի անտարբերութեամբ կարգում է մարդ Բէաթրիչէի մահը, չընայելով որ հեղինակը ջանացել է նրան զարգարել բոլոր հոգեկան և մարմնական ձիրքերով. որովհետև ընթերցողը չէ կարող հաշտուել նորա բռնած ճանապարհին հետ և բացի այդ զիտէ, որ այդ մահը, ինչպէս և բոլոր նախընթաց հանգամանքները կեղծ են, հեղինակի մտածած յատակագծով շինուած, զիտէ, որ այդտեղ հեղինակը կամեցել է իւր վէպիկը վերջացնել հերոսուհու մահով և միայն այդ պատճառով է սպանւում Բէաթրիչէն և ոչ թէ իրերի բնական ընթացքով. որովհետև եթէ հեղինակը կամենար՝ Բէաթրիչէն չէր սպանուի, այլ Ամագէօի (երիտասարդ հերոսի) հետ անվտանգ կփախչէր, ինչպէս այդ գոյգը մտադրուել էր:

Ամագէօն ևս, որ իւր կողմից պատմում է այդ սիրավէպը՝ թէև հեղինակի ակներև պաշտպանած հերոսն է՝ բայց ընթերցողին ազդում է ոչ թէ համակրութիւն և կարեկցութիւն, այլ զգուսնք և ատելութիւն, այն պատճառով, որ զուրկ է այլական անվեհերութիւնից, աւելի կրքաւորական դեր է կատարում, մինչդեռ գործող անձը, նախաձեռնողը ինքը պէտք է լինէր, և մանաւանդ՝ որ յանձն է առ-

ԹԱՆԳԱՐԱՆ ԳԵՐՄԱՆԱՅԻ ԱՐՈՒԽՈՏԳԷՏ—ՆԿԱՐԻՉՆԵՐԻ
(Պատկեր սրբի. Լէզէն Մալերի)

ՓԱՆՈՒՍ ՅԵԳԻՊՏՈՍ

նում մի տգեղ դեր—ցերեկները զոդի նըման թաք կենալ օտարի տան մէջ (Բէթաթրիչէի հայրական վիլլայում), որպէսզի զիշերները զոդութեամբ վայելէ սէր... և վերջապէս որովհետեւ անուղղակի պատճառ է լինում Բէթաթրիչէի սպանուելուն, իսկ ինքը ապահով վերադառնում է իւր հայրենիքը Զուլցերիա, որպէսզի, ենթադրում ենք, հիւրանոցում, դարեջրի բաժակն առաջը դրած, իւր ընկերներին պատմէ իւր սիրային արշաւանքները և այդ յաղթութիւնը, որ տարել է Խալիլայում մի գեղեցիկ օրիորդի վերայ: Այս տիպի երկտառարներ կարող են լինել և գուցէ շատ կան, բայց դարմանալին այն է, որ Պատու հայգէն փայփայում է նրան և կամենում է պատկերացնել, իբրեւ լաւ տիպ:

Մէկ խօսքով ասելով՝ որչափ օգտակար և յաջող են Փ. Վարդանեանի ընտրած առաջին երկու գրքոյնները, Արուստ և Ռոբերտոն՝ այնքան էլ անօգուտ և անյաջող է Բէթաթրիչէի ընտրութիւնը զոնէ մեզ, հայերիս համար:

Ստ. Մ.

(Կարոտնակուի)

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ՆԱԲԱԿՆԵՐ ԻՄ ԲԱՐԵԿԱՄԻՆ

IX

Անգին բարեկամ,

Այո, սիրելիս, ճիշտ մի տարի անցաւ այն օրից, երբ ես՝ տասներկու տարուց չետոյ, VII-րդ նամակս գրեցի քեզ հրապարակօրէն՝ քո ցանկութեան և թախանձանքի համեմատ վերանորոգելով հին սովորութիւնս «Արձագանքի» էջերում՝ և դարձեալ քո ուզած վերնագիրը տալով իմ գրութեանը:

Բայց արի և տես, որ մի շատ զարմանալի և հետաքրքիր զուգահիշութեան ներկայ եղաւ ես՝ բոլորովին հակառակ և տարբեր կողմերից: Les extrêmes se touchent, ասում է Ֆրանսիական առածը, միայն ի հարկէ ոչ այն մըտքով, որով հասկանում է մեր պ. դօքտօրը:

Եւ երևակայիր, մինչդեռ դու մի կողմից, որպէս քսան տարուաց ջերմ ընկեր՝ իմ սիրած ցանկութիւնդ էիր յայտնում, որ լրագրութեան մէջ հրատարակուած կամ նոր հրատարակելի յօդուածներս «համակներ իմ բարեկամին» մըտերիմ վերնագիրը կրեն, միւս կողմից՝ թէ հոգով և թէ մարմնով քեզ բոլորովին աննման, տհաճ անձինք նոյն տեսակ միտքն էին յայտնում իրանց յատուկ այլ և այլ ձևով ու ոճով և իրանց չիք տեսակէտից ի հարկէ բոլորովին

ուրանում և կուրանում էին, որպէս զի չը տեսնեն տեսանելին:

Մեր հասարակական ասպարիզի վրայ շատ համեստ և բարեբարոյ լինել իրաւ որ՝ ինչպէս գեղեցիկ նկատում ես վերջին նամակիդ մէջ, չափազանց առաքինութիւն է և հայերիս մէջ գրեթէ մի անսովոր երևոյթ:

Եւ արդ, միթէ այդպիսի համեստութիւնը չէր պատճառ որ, անցեալ տարի՝ երբ, ինչպէս ասում եմ, VII-րդ նամակով շարունակեցի գրել քեզ «Արձագանք»-ի մէջ՝ մի տեսակ թափանցիկ քողի տակ ծածկելով վերջին տասներկու տարուաց համեստ գործունէութիւնս, իսկոյն վերկացան մեր ասպարիզի վրայ սուսկեր բուսցնող ինքնակոչ ազգայանները և՛ փոփոցանելով խոնաւութիւնից թաղուած և գրեթէ բոլորած իրանց դրօշակները, սկսեցին աղաղակել և ասել՝ թէ ինչպէս կարելի է, որ մարդս քսան տարի շարունակ նոյն անխալտ մտերմութեամբ և ջերմ սիրով բարեկամ լինի մէկին և տասներկու տարուց առաջ ընդմիջած նամակները շարունակէ դարձեալ գրել նորան նոյն ոգով և նոյն աւելումով: Թէ այդ երևոյթը «չէլ-բէ-ն» երկարամեայ քնի հետաքրքիր պատմութիւն է՝ բժշկականութեան համար, թէ այդ բանը «ուղեղի արհեստական զրգոմունքով արտադրած» գրութիւն է և այլն, և այլն, մի խօսքով գալիս մի ամբողջ շարական:

—Բայց արդեօք ինչ էր պատահել:

—Իսկապէս մի առանձին ուշադրութեան բան ոչինչ չէր պատահել, այլ ամենասովորական մի հետեւանք պ. դօքտօրի քմահաճ, անհաշտ և կատաղի բնավորութեան... և այնպիսի ինքնահաւան, յամառ բնավորութեան եթէ չ'ասեմ թաքցրած մի երկնայի, որ քեզ դրած VII-րդ նամակս նորան արդէն XII-րդ երևեցաւ: Տէր ողորմես:

Քեզ արդէն հանգամանօրէն քաջ յայտնի էր, սիրելիս, որ հէնց 1878 թուականի սկզբից ես դադարել էի «Մշակ» լրագրին աշխատակցելուց՝ որպէս նորա «տաղանդաւոր թղթակից», Փոլսոյ անող աշխատակից և այլն, շարունակելով կարողութեանս չափ մասնակցել Թիֆլիսի «Օբզօր» ուսու լրագրում, Զմիւռնիայի մեր «Արեւելեան Մամուլի» մէջ և ուրիշ թերթերում և վերջապէս՝ 1882 թուականից «Արձագանքի» էջերում. ամեն տեղ էլ ստորագրելով իմ անունս en toutes lettres, էլ չեմ խօսում դպրոցական և հասարակային քեզ արդէն լաւ ծանօթ այն համեստ գործունէութեանցս մասին նոյն ժամանակամիջոցում, որ ուրանալով չուզեցին տեսնել մանաւանդ կամաւոր կոչները:

—Բայց ուրեմն, ինչ էր պատահել. իբրբեք բարեկամ, հարցնում ես դու ինձանից զարմայմամբ, քանի որ շատ լաւ ճանաչում ես նորա և իւր համախոհների «խելքին զօր տալու» հիւանդոտ պատճառը: Հիւանդոտ պատճառ, որ բնական սկիզբ էր դառել մինչև օրս էլ շարունակուող նորա և նոցա մտաւոր անմարսողութեան, որ նոյն է թէ իսելքի «կատառի»: Խելքի «կատառ», ի հարկէ մի և նոյն բանը է, ինչ որ ստամոքսի «կատառ», թէև մեր պ.

դօքտօրը հակառակն է պնդում և երևի դեռ կը շարունակէ նոյնը պնդել. . .

Եւ միթէ, սիրելիս, այդպիսի անբուժելի ցաւը չէր արդեօք պատճառ, որ մի ժամանակ, ինչպէս որ գիտես, երբ նա կամեցաւ կատու դառնալ, մկներ անուանեց իւր աշխատակիցներին, որոնք ի հարկէ առանց «զանգակի» չը թողին նորան: Այնուհետեւ «կատուին զանգակ» նշանը մնաց ու մնաց: Դորանից չետոյ շատ տարիներ չ'անցան կարծեմ, և ամեն տարի՝ նոյն մտաւոր «կատառ» շնորհիւ, նոր նոր փոփոխութիւններ, նոր նոր բարեմաղթումներով չը պակասեցան մեզ մինչև այսօր: Օրինակի համար, երբ երկու տարի առաջ մեր ասպարիզի վրայ սուսկեր բուսցնող ազգեպանի ուղղութեան հաւատարիմ մի աշակերտ՝ իւր վարժապետի պաշտօնի նըման մի դեր ստանձնելով, սկսեց կուսներով խփել իբրտարկ տախտակների վրայ՝ իսկոյն վարագոյրը վեր քաշուեցաւ և «հայկական գրականութեան ասպարէզը»՝ յանկարծ կերպարանափոխուելով, «ներկայացաւ մի կրկես»: Այստեղ արդէն մեր ազգեպանը՝ ինքն իրան ասպարիզի երիցագոյն (doyen) անձն հռչակելով և սուսկեր բուսցնողի դերը «կրկեսի» առաջնորդի դերի վրայ փոխելով՝ շատ չարմար միջոց գտաւ իւր սեպհական տոնախմբութեան պատրաստուելու: Նստելով նոր տարազներով զարդարած՝ թամբած մի բարձրահասակ ուղտի վրայ՝ հետն ունենալով «կրկեսի» ախոռից իրան հլու հստակ արարածներ՝ կամեցաւ նա ամենքի ուշադրութիւնը միայն իւր վրայ կենդրոնացնել:—Այս բանի համար էր, որ պըտըտելով «կրկեսի» ասպարիզի շուրջը՝ սկսեց զիտմամբ սաստիկ բարկանալ և կանչել՝ «կլօւններ (ճաղրածուներ), ալ էրիտներ, «միմոսներ, ողորմելի քնածներ, ապուշներ, «յանդուզն աչքակապներ, անընդունակութեան կատարեալ տիպարներ, լեղկատակներ» և այլն, և այլն, քանի որ ինձ չէք հնազանդվում, իմ ուղղութեան չէք հետևում, ինձ հետ միասին չէք աշխատում և առանց իմ փուճ հրամանի ձեր դերերն էք կատարում՝ գնացէք, կորէք, անյայտացէք այստեղից. այս «կրկեսը» իւր ասպարիզով միմիայն ինձ և իմ հնազանդ արարածներին է պատկանում. . .

«Ուղղութեան» հաւատարիմ աշակերտը և սուսկեր բուսցնող մի քանի ուրիշ թէ նորընձաց և թէ հասակաւոր կամ սակասաւոր ազգեպաններ ևս, որոնք այդ անգամ «կրկեսի» դերասանների էին փոխարկուել՝ լսելով այսպիսի բարկացող ձայնը՝ կճկուեցին և բաւականին վախեցան, այնպէս որ դիմեցին օտոնախմբութեան օրը նոքա համակրութեան և հնազանդութեան ցոյցեր արին նորան. իսկ միւսները ուսերը թափ տուին ասելով՝ դէ գնա էհ, հին «կլօւն», օ ինքազ, ինչ ես աչքակապութիւններ ա նում հէնց դու ինքդ եւ քամիներ վերկացնելով, թող փչում ժողովրդի աչքերին:

Այնուհետեւ, բարեկամ, «կրկեսի» առաջնորդութեան պաշտօնը ի հարկէ երկար չէր կարող տևել և որովհետեւ ձմեռը մօտենում էր՝ պէտք էր այս եղանակին չարմար մի արհեստ ստեղ-

Տել: Եւ ահա իւր սեպհականութեան ներքին չարկում բաց արաւ նա «խաշապանի» մի բաժին և սկսեց քերթել և կտրտել ամեն տեսակ, հաստ, բարակ, մեծ, փոքր, փափուկ, կոպիտ գլխներ, զգացումներ, սրտեր, ոտներ և այլն՝ բոլորն էլ ի հարկէ միշտ մի և նոյն ժանգոտած պղնձի մէջ եփելով: Իսկ ներկայ տարուայ սկզբին՝ այսինքն չունվար ամսին, երբ սկսեց սաստիկ ցրտել, ձեռնարկեց նա «հարիսաչի» եփելուն, որի լաւ խառնելու, չարելու, և հարուածելու մէջ օգնում էին նորան, ինչպէս որ օգնել էին միշտ, իւր հնազանդ՝ վարձկան մշակները բարձրաձայն աղաղակելով՝

«Հաստ ու բարակ մէկ գին ունէ,

«Այն բարակ եփողին» . . .

Ահա, ազնիւ ընկեր, այսպէս տարէցտարի և եղանակ առ եղանակ համանման փոփոխութիւններ և բարեմաղթումներ, որոնցից հազիւ մի երկուսը միայն չի շնորհեցի ես այստեղ, մեզ չեն սրտասուծ: Գարունը գալիս է և տեսնենք, թէ այս նորատի եղանակը ինչ նոր բան կը բերէ մեզ համար և ինչ նոր պաշտօն կամ արհեստ կը ստեղծէ մինչ ց'նոր տնօրինութիւն: Խնդրեմ, դու շատ ուշադրութիւն մի դարձնիր հոգով բուն ասիացիների և միայն արտաքին փաշտով կեղծ եւրոպացիների գործածած բառերի վրայ: Նոցա բառարաններում խօսքերը կարող են շատ անցած «թարս» դործածուիլ՝ օրինակ տնօրէն բառի փոխանակ կարող է լինել անօրէն, օրինաւորի փոխանակ՝ ապօրէն, հարազատի տեղ՝ անհարազատ և այլն, և այլն, ով է հարցնում, քանի որ այս էլ մի տեսակ առաջադիմութեան նշան է համարվում և նոյա հնարած «առաձգական» ուղղութեան բնական երևույթ է նրկատվում:

Փակելով նամակս՝ չը մոռանամ չափնել քեզ շնորհակալութիւնս, որ ներդրութիւն ես կրել ձեռք բերելու հոշակաւոր Զարկոյի ախտազուլակութիւնը (գլխազնօյ)՝ ոչ թէ «ուղեղի արհեստական» այլ «բնական գրգռման հետեւանքի» մասին և՛ իբրեւ զատկական մի ընծայ, ուղարկել ես արդէն ուղղակի բոստ պատկանելոյն դէպի այն հայրենի գիւղագաւառը, ուր ապաստանվում է այժմ այդ «գլխազնօյին» կաթողը:

Միևնոյն ժամանակ, որովհետեւ դու հաղորդում ես, թէ պրոֆէսոր Կօլսի «սիստէմին» հետեւելով՝ այժմ այդտեղ շատերը զբաղուած են հիւժական (ինչ լաւ կը լինէր, եթէ ասէիր հիւժական) ակտերի և կամ ուրիշ «էւթօֆօ» ցաւերի դէմ դեղեր հնարելով՝ ուստի և շատ լաւ կ'անէիր, որ հետեւէիր այդպիսի գիւտերին և չարմար դէպքին չը խնայէիր նոյնպէս ուղղակի հասցնելու ում հարկն է, վասն զի մանաւանդ վերջին ժամանակներս մեր մի քանի ինքնակոչ լեզուագէտներ այնքան «բարակ են մտածում», որ «և» և կամ «տառերի հաստութեան շրջանից չեն անցնում» այնպէս որ դարձեալ խեղճ տառն է որ միշտ կուլ է գնում և կարծես կուլ տուողների լեզուն էլ ծուռ է իրանց ծանծաղամիտ փիճաբանութեան պատճառով:

Վերջապէս ինչ որ վերաբերում է պատաս-

խանիդ այն կէտին, թէ XVII նամակիս մէջ նկարագրած խոնաւութիւնից ոչ միայն վնասակար սունկեր տեսար դու, այլ և տաղտկալի երկակենցաղները կրկնոց ևս լսեցիր, պէտք է ասեմ քեզ, թէ դուցէ այդ պատճառով էր, որ այս անգամ էլ մի չանդիմանութիւն կրեցինք «գորտեր և զօղօշներ» մոռանալու առթիւ: Ի՞նչ եղբայր, ես քեզ արդէն մի փոքր վերեւ ասեցի, թէ զարնան եղանակը սկսուելով նոր բան, նոր արհեստ, նոր պաշտօն էլ կը ստեղծէ, կը բերէ, կը լսեցնէ մեզ: Եւ ի հարկէ՝ յոյս ունիմ, թէ դու չես զարմանալ, որ ներկայ եղանակին՝ իբրեւ բնական երևույթ, նորից դուրս գան իրանց խորշերից քո չիշած երկակենցաղները և՛ իմ նկարագրած սունկերի փոխանակ, թաց և զրեթէ ճահճոտ ասպարիզի վրայ սկսեն երգել ընդհանուր աններդաշնակութեամբ իրանց խոսքոտ ձայներով միշտ նոյնանըման, ձանձրալի, կրկուն համերգը՝ իրողութիւնը, ժամանակը և հաստատութիւնը իրանցից եղանակելով այսպէս՝

«Բեռնիին խորտնաւ, խորտնաւ,

Երբբ, երբբ, երբբ,

Երբեկ չէ մէկէլ օօրրը, երբեկ չէ մէկէլ օօրրը,

Ղօրրդ, ղօրրդ, ղօրրդ», և այլն, և այլն:

Բայց առ այժմ, սիրելի բարեկամ, թողնենք սոցա խոսքոտ համերգը և «սրանց քեռիի խորտնելու» մասին խօսելը և փակենք արդէն այս նամակը մեր անմահ բանաստեղծ երգչի սիրուն խօսքերով թէ՛

« Դուն հօ էն գլխէն իմաստուն իս,

« Խիլքդ չիմարին բաբ մի անի...»

Յ'տեսութիւն, ազնիւ ընկեր, քեզ միշտ հաւատարիմ բարեկամ՝

ՅԱՐԱՅ

Թիֆլիս,
1891 ապրիլ:

ՄԵՐ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԸ

ՅԻՍՈՒՍԸ ԳԵԹՍԵՄԱՆԻ ՊԵՐՏԻՉՈՒՄ

Բաղարջակերաց տօնի առաջին օրուայ այսինքն աւագ հինդաբթի երեկոյեան դէմ Յիսուսը դուրս եկաւ Երուսաղէմից և անցնելով Կենդրոնի վտակը, բարձրացաւ Զիթենեաց լեռը: յատեղ եկաւ նա լեռան դառի վայրում գտնուող Գեթսեմանի կոչուած պարտէզը և առաջ իւր աշակերտներին. «Դուք ամենքդ այս գիշեր կը գալթակողէք ինձնից, զլուած է՝ թէ երբ հովուին զարկեն, ոչխարները կը ցրուին. նստեցէք այստեղ մինչև ես գնամ և աղօթք անեմ»: Յիսուսը առաւ իւր հետ Պետրոսին և Զեբեթիայի երկու որդուցը. սկսեց տրտմել և վշտանալ: Նա առաջ.

«Մեռնելու չափ տրտում է հողիս, մնացէք այստեղ և ինձ հետ արթուն կացէք»: Նոքա մնացին այստեղ, իսկ ինքը մի փոքր ինչ առաջ գնալով ծնկաջոք ընկաւ. սկսեց աղօթք անել և ասել. «Հայր, եթէ հնար է թող այս բաժակն ինձնից անցնի, բայց ոչ թէ ինչպէս ես եմ կամենում, այլ՝ ինչպէս դու»: Յիսուսը դարձաւ աշակերտների մօտ, դտաւ նրանց քնած և առաջ Պետրոսին. «Այդպէս ուրեմն մէկ ժամ էլ չկարողացաք ինձ հետ արթուն կենալ, աղօթեցէք, որ փորձութեան մէջ չընկնիք, հողիս յօժար է, բայց մարմնս տկար»: Յիսուսը երկրորդ անգամ դնաց աղօթք արաւ և լստոյ նորից վերադառնալով կրկին քնած գտաւ աշակերտներին. թողեց նրանց և դարձեալ դնաց, երրորդ անգամ աղօթեց և միևնոյն խօքերն առաջ: Յիսուսը տաղնապի մէջ էր և ջերմեռանդ աղօթում էր:

Մատթէոս, Մարկոս և Ղուկաս ուրբատետարանիչները նկարագրած այդ վշտալի լուպէն է ներկայացնում մեր այս պատկերը, երբ Յիսուս «Գրիստոս»՝ «Իբրեւ մարդ կատարեալ» սկսեց զգալ իւր մօտալուտ չարչարանքն ու խաչելութիւնը և աղօթք անել առ Հայրն երկնաւոր:

Փրանսիացի երևելի պատմական-նրկարիչ Պօլ դը Լաուօշը, որ՝ որպէս հմուտ և նրբանկար երանգիչ (coloriste), յայտնի է իւր թանկագին աշխատութիւններով ամբողջ Եւրոպային, շատ լաւ է ըմբռնել Յիսուսի այդ տաղնապի ժամը և իւր շնորհալի վրձինով ներկայացրել է մեզ մարդկութեան Փրկչին աղօթելու լուպէին...

ՅԻՍՈՒՍԸ ՄԱՐԹԱՅԻ ԵՆ ՄԱՐԻԱՄԻ ՏՈՆԸ

Յիսուսը Յովհաննէսի նման մի տեղ չէր մնում և չէր սպասում որ ուրիշներն իւր մօտ գնան, այլ նա ինքը շրջում էր ամեն ուրեք և քարոզում էր երկնից արքայութեան աւետարանը: Իւր շրջակայութեան ժամանակ ծանօթների տանը հիւր էր լինում: Երուսաղէմից հազիւ մի ժամ հեռաւորութիւն ունեցող Բեթանիան այն տեղն էր, որ Յիսուս տօներին՝ Երուսաղէմ գնալիս՝ սիրով էր իջնաւում իւր բարեկամ Ղազարոսի տանը, որ երկու քոյր ունէր՝ Մարթա և Մարիամ անունով: Յիսուս շրջելով՝ եկաւ այդ գիւղը, և Մարթան ընդունեց նրան: Եւ մինչդեռ Մա-

քիամբ Յիսուսի ոտները մօտ նստած լսում էր նրա խրատները, Վարժան թանկագին հիւրին պատուելու համար՝ մեծ զբաղմունքի մէջ էր:

Ահա սրբազան պատմութեան այդ դէպքըն է ներկայացնում ռուս հանճարեղ նկարիչ պրոֆէսոր Հէնրիկոս Սիմիրազսկու այդ նշանաւոր պատկերը, որի օրինակը տալիս ենք այսօր մեր ընթերցողներին: Պրոֆ. Սիմիրազսկին, որ՝ Ս. Պետերբուրգի համալսարանը աւարտելուց յետոյ, նոյն մայրաքաղաքի դեղաբուստից Ակադէմիա մտնելով կատարելագործուեց նկարչութեան մէջ՝ իւր ճարտար վրձինը նուիրելով բացառապէս Հռոմայեցւոյ պատմութեան վերաբերեալ պատկերներին: Նկարչուն՝ անցնում է երբեմն և սրբազան պատմութեան անցքերի կենդանի գոյներով ներկայացնելուն անշունչ կտաւի վրայ: Պրոֆ. Սիմիրազսկին, որպէս նշանաւոր տաղանդ, լաւ յայտնի է ի շարք եւրոպական հռչակուած նկարիչներին:

ՓԱՆՈՒՍՏ ՅԵՒԴՊՏՈՍ

Հերովդէսը կամենում էր սպանել Յիսուս մանկանը, բայց Աստուծոյ հրեշտակը երազում երեւեցաւ Յովսէփին և ասաց. «վեր կաց, իմ մանկանը, նրա մօրը, վախճիր Եգիպտոս և կաց այնտեղ, մինչև որ ես քեզ կ'առնեմ ժամանակը, որովհետև Հերովդէսը սրտնում է մանկանը և կ'ամենում է նրան սպանել»: Յովսէփը կատարեց հրեշտակի հրամանը: Վաղուկ Յիսուսը մնաց Եգիպտոսում մինչև Հերովդէսի մահը:

Վաղժէտի աւետարանում պատմած Յիսուս Քրիստոսի մանկութեան ժամանակ պատահած այս անցքի նկարագրութիւնը ներշնչելով գերմանական նշանաւոր նկարիչ Ալֆրէն Վալդէրին ահա այդ պատկերն է թելադրել նորան: Վաղին ու մանուկը՝ նստած հանգարտաքալ սուսանի վրայ, զրեթէ նիւհում են՝ լուս գիտենալով, որ գտնվում են Գաւթի օրդի Յովսէփի բարի հովանաւորութեան ներքոյ և Աստուծոյ հրեշտակի անսասան հրամանատարութեան տակ: Մինչդեռ սուրբ Վարժամի այլն Յովսէփի հսկում է չորս կողմը, որ ծպտեալ մնայ ինքը իւր ընտանիքով, երկնքի լուսաւոր աստղը առաջնորդ է լինում նոցա Եգիպտոս երկրի ճանապարհը ցոյց տալով: Ահգէն Վալդէրը յայտնի է մանաւանդ անմահ Գէթէի Փառուտի զրքի նշանաւոր

նկարներով: Նորերս այդ նկարիչ-հեղինակը ընտրուած է պրոֆէսոր Միլնիւնի Գեղարուեստից Ակադէմիայում:

Զ Ա Ն Ա Զ Ա Ն

Կ. Պօլսի «Արեւիք» լրագիրը հաղորդում է հետևեալ դարհուրելի դէպքը.

«Չատ ժամանակէ ի վեր նմանը չտեսնուած սոսկալի, բստմենլի աղէտ մը պատահեցաւ ձիարայթարի ծովափորչին մէջ մարտ 17-ի երեկոյն, ընկղմամբ Ուլաքի անգլիական շոգենաւուն: Ուլաքի նափոյիէ՝ Նիւ Եօրք կ'երթար խալացի գաղթականներ տանելով: Ընդ ամենայն 830 հոգի կը պարունակէր: Մարտ 17 երեկոյն դէպի ձիարայթարի նաւահանգիստը կը գիծէր խաբսխելու, հոն արդէն խաբսխած էին բրիտանեան զրահաւորք Առաջ, Ռաշի, Ինքրալիէ, և այլ մարտանաւք, նաև շուէտական Ֆրէյ, որ Կ. Պօլս կը զբոսնէր մօտերս: Առաջի մօտ գալուն, երբ արդէն մուծը կոխած էր, Ուլաքի չկրցաւ դէմ գնել հարաւարեւմտեան բունն քամին և հօսանքին, և գնաց գրահաւորին առաջաւորին բախեցաւ, որ զինեալ է թշնամի նաւեր ծակելու սահմանեալ սուր և գօրաւոր սրդպատեաց ծալով մը, որ խրեցաւ դժբախտ շոգենաւուն կողին մէջ: Նինգ վաւրկենի մէջ ընկղմեցաւ Ուլաքի»:

Աղետարար տեսարանն որ յայնժամ տեղի ունեցաւ՝ աննկարագրելի էր: Հարկաւոր գաղթականներ, կիներ և տղաք, ի ծով թափելով՝ նաւուն ցնցումէն մղեալ կամ կոհակաց կատաղութենէն, սրտաւոյզ աղաղակներ կ'արձակէին, որք կը լսուէին ցամաքէն, ուր շուտով մեծ բազմութիւն հաւաքեցաւ՝ անգոր չուսահատութեամբ դիտելով այս հարկաւոր լուգալեաց ընկղմումն: Անմիջապէս անգլ. մարտանաւք և շուէտական նաւը մակոյկներ և շուէտակոյկներ վար իջուցին և ալեաց կատաղութեան մի գմիոյ կինի գոհ գացող դժբախտ արարածներէն ըստ կարի փրկեցին: Անգլ. և շուէտական նաւագրք մեծ քաջութիւն ցուցուցին: Անգլ. նաւաստի մը մանաւանդ իւր գրահաւորին բարձրութենէն լսենելով կին մը որ վարը կը լսեղողէր՝ ալիներև մահուան փտանդն աչքն սոսնելով կատաղի կոհակաց մէջ նետեց ինքզինք և փրկեց կիներն: Այսպիսի դէպքեր շատ եղան, բայց զբախտապէս 830 հոգիէն 292-ը միայն փրկուելով, 538-ը լսեղողեցան: Հաշուելով անգլ. երկու նաւագններն, որք ուրիշներ աղատելու համար իրենց կեանքը վրայ տուին և ցամաք հանուելէն ետքը մեռնողներն, այս ահռելի նաւաբեկութեան զոհերն 576 հոգի են: Նաւապետ Մաք Քէլի ազատեցաւ: Ձիարայթարի ծովագրքը դիակներով ծածկուեցաւ:

Ահգէն Վալդէրի նկարը, որ ներկայումս հասնում է մինչև 35 միլիոն հոգու, ապրուստի համար արեւելեան ծախսում է մօտ 8,800,000,000 ռուբլի: Այդ գումարի մեծ մասը զլիաւորապէս գործադրվում է կերակրեղէնի համար: Տարեկան 33,000,000 փութ հաց է ուտվում, 72,000,000 փութ ղետնախնձոր, 73,000,000 փ. դանազան արմաթք, 23,000,000 փ. միւս, 19,000,000 փ. ձուկ և մօտ 4,000,000 փութ լուգ: Բացի դրանից տարեկան գործ է ածվում 550,000,000 փութ շաքար, 4,500,000 փ. թէյ, 360,000,000 վեդրօ զարեջուր, 13,500,000 վ. օղի և 5,000,000 վեդրօ զինի և այլն: Այդ բոլորի վրայ տարեկան ծախսվում է 5,000,000,000 ռուբլի, որից բուն անգլիացիների վրայ գալիս է 3,500,000,000 ռուբլի: Կերակրին ու դանազան տեսակ խմիչքներին հետևում է նաև շորի վրայ ծախսածը, որի համար զլիաւորապէս գործ է զրվում բամբակէ, բրդէ, քաթանի ու մետաքսեայ կտաւներ, ոտնամների ու զլիարկների ծախսը, ինչպէս և արծաթէ և ոսկէ ձեռակերտների ու թանկագին քարերի համար ծախսվում է մօտ 1,500,000,000 ռ., որից բուն անգլիացոց վրայ գալիս է մօտ 1,230,000,000 ռուբլի: Տների վրայ արած ծախսը հասնում է մինչև 720 միլիոն ռ. թէ կար-կարասիքը և թէ տնական միւս բաները նստում են մօտ 110,000,000 ռ., միայն թէ այդ թուի մէջ պէտք է հաշուել տարուայ մէջ նորից զնաճն ու կարկատնածը, 150,000,000 ռուբլի ծախսվում է քարածուխի, 140,000,000 ռ. զազալին լուսաւորութեան վրայ և 20,000,000 ռ. ջրի համար, որոնց ընդհանուրը գումար կըլինի 1,140,000,000 ռ., սրա վրայ պէտք է աւելացնել նաև ծխախոտի վրայ ծախսածը, որ անում է մօտաւորապէս 139,000,000 ռուբլի տարուայ մէջ: Ահաւորիկ այն գումարները, որ ամեն տարի ծախսում է Անգլիան իր ապրուստի համար: Ընդհանրապէս Անգլիան, համեմատաբար, բաւական շատ է ծախսում, այնպէս որ իւրաքանչիւր մարդու վրայ միջին թուով տարեկան ծախս է լինում 25 1/3 ռուբլի, որ ասել է թէ իւրաքանչիւր ամիս բաւականին աչքի ընկնող մի գումար է ծախսվում ամեն մի հոգու վրայ, այն է 20 ռուբլի 96 կոպէկ:

Խմբագիր՝ ԱՅԳԱՐ ՅՈՎԱՆՆԻՍԵԱՆ
Տնօրէն՝ Ն. ՅԱՐՈՅ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՐԱՐԱՏ
ԱՄՍԱԳԻՐ

Բաժանդարձին 4 հոգի
Հասցեն՝ Ваканная Редакция
„Арарат“.

Երկուշաբթի ամսի 22-ին Թիֆլիզի
Մուշտապիլի այդու մօտ գտնուած Գիւղու-
բէի վաշտում տեղի կ'ունենայ մրցատէր-
ներին առաջին մեծ ձիարշաւներն ու մըր-
ցումները սլ. Բաքրաձէի առաջնորդու-
թեամբ:

ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏՆ ԵՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ
Տ. Տ. ՄԱԿԱՐ Ա.

ԱՄՍԻՍ 16-ԻՆ ԵՌԵՒՍԵԱՆ 7 1/2 ԺԱՄԻՆ ՀԱՆԳԵԱՒ Ի ՏԵՐ

Գովեցիւմ այս ցաւալի լուրը Մայր-Աթոռոյ Հարադատ որդւոց քաղաքիս
Հայ Հասարակութեանը, սրտիւ ունիմ յայտնել, թէ Սրբազան Առաջնորդի
կարգադրութեամբ Վսնաց Եւազ եկեղեցում Հանդիսաւոր Հոգեհանգիստ կը-
կատարուի Նորին Օծութեան մարմնի թաղման օրը, Զատիկի երկուշաբթի ս.
սրտարազից յետոյ, 11-րդ ժամին:

Ամիս 17-ից մինչև 22-ը քաղաքիս բոլոր Հայ եկեղեցիներում երեկոյեան
ժամերգութիւնից յետոյ Հոգեհանգիստ կը լինի:

Նախանգամ Կոնսիստորիայի՝ Յոսէփ Վարդապետ

ՀԱՅՈՒԵԿԵԹ

ԹԻՖԼԻՉԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻ

91-րդ Ապրիլ 1891

Պ Ա Ն Ա Ն Ջ Ք	Թիֆլիզում		Բաք. և Բաթ.		Ընդամենը		Պ Ա Ր Տ Ք	Թիֆլիզում		Բաք. և Բաթ.		Ընդամենը	
	Թիֆլիզում	Բաթում	Բաթում	Բաթում	Ընդամենը	Ընդամենը		Թիֆլիզում	Բաթում	Բաթում	Բաթում	Ընդամենը	Ընդամենը
1. Դրամարկ (առձեռն թղթադր.)	159,427	94	76,353	30	235,781	24	1. Հիմնական դրամադրութիւն	1,070,000	—	—	—	1,000,000	—
2. Ընթացիկ հաշիւ Պետ. Բանկ. Բ. . .	460,900	—	121,000	—	581,900	—	2. Պահեստի դրամադրութիւն	179,500	64	—	—	179,500	64
3. Զեղջ. (Disconto) մուրհ. երկուստոր.	2,383,506	18	1,037,827	94	3,421,334	12	3. Դրամական աւանդներ՝						
4. Զեղջ. մուրհ. մի ստոր. ապահ. ապ.	—	—	1,000	—	1,000	—	ա) Պայմանաւածումով	2,445,880	—	343,923	—	2,789,803	—
5. Զեղջ. տոկ. թղ., կտրօնների և այլն	40,356	30	2,421	27	42,787	57	բ) Գրանց.	232,079	—	58,980	—	291,059	—
6. Փոխառութիւն գրաւականով՝							գ) Ընթացիկ հաշուով հասարակ	904,252	11	915,897	39	1,820,059	50
ա) Պետութ. ապահ. տոկ. թղ.	1,219,237	19	392,328	—	1,611,565	19	դ) „ „ պայմանաւոր	—	—	191,215	31	191,215	31
բ) „ „ „ „ „	385,154	—	6,675	—	391,829	—	4. Թղթակիցներ՝						
գ) ապահ. քննելի	—	—	30,828	—	30,828	—	ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	3,024,838	89	—	—	3,024,838	89
դ) Ոսկուց և արծաթի	—	—	12,735	17	12,735	17	բ) Բանկայի հաշիւը (Nostro) . .	2,172,380	70	—	—	2,172,380	70
7. Բանկայի պատկանեալ տոկ. թղ.	393,335	73	47,472	08	440,807	79	5. Բաժինների հաշիւը կենդրոնական						
8. Ոսկի և արծաթ. փոխանակադրեր .	18,903	87	11,193	01	30,099	88	վարչութեան հետ	—	—	316,704	81	316,704	81
9. Թղթակիցներ՝							կենդրոնական վարչութեան հա-						
ա) Նոցա հաշիւը (Loro)	2,809,464	23	—	—	2,809,464	23	շիւը բաժինների հետ	134,769	94	—	—	134,769	94
բ) Բանկայի հաշիւը (Nostro) . .	2,198,889	77	—	—	2,198,889	77	6. Բանկայի բաժնետոմսերու անվճար						
10. Բաժինների հաշիւը կենդրոնական							կտրօնների բաշխը 1882, 1883,						
վարչութեան հետ	328,661	63	—	—	328,661	63	1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889 թ.	3,025	90	—	—	3,025	90
կենդրոնական վարչութեան հա-							7. Չվճարուած տոկոսներ աւանդնե-						
շիւը բաժինների հետ	—	—	227,564	47	227,564	47	րի, ընթացիկ հաշիւների և այլ						
11. Բողոքուած մուրհակներ	13,443	03	1,000	—	14,443	03	գործողութիւնների	67,701	77	16,698	01	84,399	78
12. Պայմանաւ. անցուցած փոխառ.	7,770	—	11,125	—	18,895	—	8. Ստացուած տոկոսներ և յանձնա-						
13. Ընթացիկ ծախսեր	14,962	63	7,610	10	22,572	73	րարականներ	87,379	61	47,320	47	134,700	08
14. Կահկարասիք և սկզբն. ծախսեր .	2,761	94	3,302	50	6,064	44	9. Փոխանցիկ գումարներ	96,440	90	13,948	52	110,389	42
15. Յետ ստացուելիք ծախսեր	14,334	99	3,675	48	18,010	47	10. Արդիւնք 1890 թ.	136,969	97	59,516	79	196,486	76
Ը. Ա.	10,485,219	43	1,994,114	30	12,479,333	73	Ը. Ա.	10,485,219	43	1,994,114	30	12,479,333	73